

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ
В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 8.0338
спеціальності 033 «Філософія»
освітньо-професійної програми «Філософія»
О.С. Бобир

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Глазунов В.В.

Рецензент: завідувач кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Бутченко Т.І.

Запоріжжя – 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 033 «Філософія»
Освітньо-професійна програма «Філософія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
«_____» _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Бобирю Олександрю Станіславовичу

1. Тема роботи _____ Категорія соціальної справедливості в контексті
державотворення України

керівник роботи Глазунов Володимир Володимирович, д.філос.н., доцент,
затверджені наказом ЗНУ від «19» травня 2019 року № 803-с

2. Строк подання студентом роботи 27 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Глазунов В. В. Гегемонія олигархії : субъективная
составляющая: зб. наук. пр. Гуманітарний вісник Запорізької державної
інженерної академії. Запоріжжя : ЗДІА, 2008. Випуск 33. С. 95-110;
Краснокутський О. В. Генезис проблеми формування ідеології державотворення
та стан її розробки у період Новітнього часу. Гуманітарний вісник Запорізької
державної інженерної академії. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. Випуск 54. С. 19-33;
Роулз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Издательство Новосибирского
университета, 1995. 536 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). 1. Дослідити стан наукової розробки проблеми категорії соціальної справедливості. 2. Зробити уточнення головних понять дослідження: «справедливість», «соціальна справедливість», «категорія», «державотворення», «філософія державотворення», «дія основних філософських законів та закономірностей». 3. Виділити принципи і методи дослідження. 4. Проаналізувати сутність соціальної справедливості. 5. Охарактеризувати загальні принципи та методіку формування соціальної справедливості та філософії державотворення. 6. Виявити особливості прояву соціальної справедливості у контексті моделі державотворення. 7. Виявити недоліки з урахуванням категорії соціальної справедливості в процесі державотворення України. 8. Виявити потенційні шляхи оптимізації застосування категорії соціальної справедливості в процесі формування філософії державотворення України. 9. Розробити принципи та підходи концепції нової моделі державотворення України на основі категорії соціальної справедливості.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	29.05.2019	29.05.2019
Розділ 2	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	24.06.2019	24.06.2019
Розділ 3	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	23.09.2019	23.09.2019

7. Дата видачі завдання _____ 29 травня 2019 року _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2019	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2019	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2019	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень 2019	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень 2019	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2019	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Грудень 2019	<i>виконано</i>

Студент _____ О.С. Бобир

Керівник роботи _____ В.В. Глазунов

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 95 сторінок, 64 позицій у списку літератури.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, МОДЕЛЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Мета дослідження: аналіз та дослідження проблем та можливостей у філософії державотворення України за допомогою категорії соціальної справедливості.

Об'єкт дослідження: сучасний процес державотворення.

Предмет дослідження: ідея соціальної справедливості, як філософська категорія.

Методи дослідження: діалектико-матеріалістичний метод, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування.

Гіпотеза: вивчення значення поняття та проблематики категорії соціальної справедливості у контексті державотворення України. Пошук можливих шляхів запобігання регресу державності, розвитку інститутів громадянського суспільства. Розробка принципів та підходів створення довгострокової концепції соціального розвитку, ідеології державотворення, здатної максимально враховувати категорію соціальної справедливості в якості основного принципу формування сучасної держави.

Висновки:

1. Сутність категорії соціальної справедливості набуває зацікавленості у науковців у контексті діалектичної боротьби ідеологій лібералізм – соціалізм.

2. Категорія справедливості може бути застосована до оцінки різних суспільних явищ і фактів, до оцінки відносини особистості до суспільства, а також до сфери міжособистісних відносин

3. В Україні спостерігається дефіцит справедливості на всіх рівнях життя. Тому категорія соціальної справедливості повинна стати базисом у процесі державотворення сучасної України.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 95 pages, 64 literature sources.

JUSTICE, SOCIAL JUSTICE, STATE-BUILDING, PHILOSOPHY OF STATE-BUILDING, MODEL OF STATE-BUILDING OF THE SOCIAL STATE

Research purpose is analysis and research of problems and opportunities in the philosophy of state-building of Ukraine using the category of social justice.

Research object is modern process of state-building.

Research subject is the idea of social justice as a philosophical category.

Research methods are dialectical-materialistic method, analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction.

Research hypothesis is the meaning of the concept and problematics of social justice category in the context of Ukraine's state-building study. The search of possible ways of statehood regress prevention, civil society institutions development. The development of principles and approaches of creation of a long-term concept of social development, state-building ideology, capable of taking into account the social justice category as the main principle of modern state formation as much as possible.

Conclusions:

1. The essence of social justice category is developing interest in scientists in the context of the dialectic battle of liberalism-socialism ideologies.

2. Justice category can be applied in various social phenomena and facts evaluation, individual's relation to society as well as interpersonal relationship sphere evaluation.

3. A deficit of justice can observed at all levels of life in Ukraine. Therefore, the social justice category has to become the basis in modern Ukraine's state-building process.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ.....	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення.....	9
1.2. Уточнення головних понять дослідження: «справедливість», «соціальна справедливість», «категорія», «державотворення», «філософія державотворення», «дія основних філософських законів та закономірностей».....	15
1.3. Принципи і методи дослідження категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення України.....	21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ.....	27
2.1. Сутність категорії соціальної справедливості.....	27
2.2. Загальні принципи та методика формування розуміння соціальної справедливості у суспільстві.....	43
2.3. Модель застосування категорії соціальної справедливості у процесі державотворення.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ.....	63
3.1. Причини порушення формування категорії соціальної справедливості в контексті державотворення України.....	63
3.2. Шляхи виходу з існуючих проблем формування категорії соціальної справедливості в контексті державотворення України.....	71
3.3. Концепція нової моделі державотворення України заснованої на засадах соціальної справедливості: принципи та підходи.....	81
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження категорії соціальної справедливості у контексті державотворення як процесу має загальні особливості та риси для кожного народу, суспільства та держави, оскільки кожна з них опинялась на порозі встановлення соціальної справедливості незалежно від політичного устрою держави. В Україні, котра протягом близько 70 років була пострадянською країною, категорія соціальної справедливості заслуговує масштабного дослідження. Особливо у період становлення її незалежності та державотворення.

Шлях українського народу щодо розвитку своєї державності й формування та становлення суспільно-політичних інститутів, організації влади й управління є показовим та індивідуально-конкретним.

Сучасний етап розвитку України вимагає від практиків і науковців обґрунтування концептуальної моделі розвитку українського державотворення в умовах глобальних змін та окремо категорії соціальної справедливості. Відповідно, потребує уточнення понятійно-категоріальний апарат цього системного та складного процесу, і зокрема терміни «соціальна справедливість» та «філософія державотворення».

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають праці, присвячені розгляду питання філософії державотворення сучасної України таких вітчизняних і зарубіжних вчених та науковців, як В. Андрущенко, В. Глазунов, І. Миклащук, Л. Губерський, М. Михальченко, О. Хорошилова, О. Краснокутський, В. Федотова, Б. Кашников, Дж. Роулз та інших.

Проблематика дослідження категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення сучасної України на сьогоднішній день актуальна з декількох причин, а саме:

По-перше, через непослідовність виконання конституційних вимог у всіх соціальних верствах. Фактичну відсутність соціальної справедливості в Україні.

По-друге, через необхідність проаналізувати існуючу модель розвитку України. Виявлення недоліків у наявній моделі розвитку країни дасть повне бачення можливостей покращення, або розробку абсолютно нової моделі.

По-третє, необхідним залишається обґрунтування такої проблеми, як масовий відтік працездатного населення, відсутність соціальної довіри до державних інституцій.

По-четверте, актуальність даної роботи ґрунтується на відсутності об'єктивної більшості населення, яке відноситься до середнього класу. Відсутності соціальної відповідальності та можливих загроз для суспільства і держави в цілому на фоні військового конфлікту.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – сучасний процес державотворення.

Предмет дослідження кваліфікаційної роботи – ідея соціальної справедливості як філософська категорія.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у аналізі та дослідженні проблем та можливостей у філософії державотворення України з позицій категорії соціальної справедливості.

Відповідно меті дослідження роботи можна виділити наступні *завдання*:

- дослідити стан наукової розробки проблеми категорії соціальної справедливості;
- зробити уточнення головних понять дослідження: «справедливість», «соціальна справедливість», «категорія», «державотворення», «філософія державотворення»; «дія основних філософських законів та закономірностей»;
- виділити принципи і методи дослідження;
- проаналізувати сутність соціальної справедливості;
- охарактеризувати загальні принципи та методику формування соціальної справедливості та філософії державотворення;
- виявити особливості прояву соціальної справедливості у контексті моделі державотворення;

– виявити недоліки з урахуванням категорії соціальної справедливості в процесі державотворення України;

– виявити потенційні шляхи оптимізації застосування категорії соціальної справедливості в процесі формування філософії державотворення України;

– розробити принципи та підходи концепції нової моделі державотворення України на основі категорії соціальної справедливості.

Практичне та теоретичне значення одержаних результатів полягає в реальних можливостях використання науково-теоретичних висновків дипломної роботи в наукових працях та посібниках, методичних рекомендаціях, в практиці політичної роботи.

Гіпотеза дослідження полягає у вивченні значення поняття та проблематики категорії соціальної справедливості у контексті державотворення України. Пошук можливих шляхів запобігання регресу державності, розвитку інститутів громадянського суспільства. Розробка принципів та підходів створення довгострокової концепції соціального розвитку, ідеології державотворення, здатної максимально враховувати категорію соціальної справедливості в якості основного принципу формування сучасної держави.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення

У давнину характерною рисою уявлень про справедливість була включеність цього поняття в рамки теологічного світогляду – справедливість визначалася як фіксація «божественного порядку», який не можна порушувати, а також як визнання нерівноцінності людей, їх буття в різному ставленні до Бога – є праведники і є грішники, одні ближче до Бога, інші – далі від нього.

Ведичні подання в Індії стверджували, що праведні (справедливі) закони людського буття ті, які співзвучні прекрасному порядку в природі, світі. Таке суспільство справедливо, такий порядок речей справедливий. За Конфуцієм, «справедливо те, що люди діляться на «благородних» і «низьких», справедливо все, що сприяє зміцненню централізованої влади патріархально-рабовласницьких установ забезпечує «синівську шанобливість», підпорядкування «молодших» «старшим» в соціальній ієрархії. Інший китайський мислитель давнини – Мо-Цзи вважав справедливим те, що корисно людям».

Категорія справедливості займала важливе місце у дослідженнях філософів ще за часів античності. Так вона була основною у концепції Платона про Ідеальну державу. Для нього вона стала основоположною ціллю, котру прагнуть досягнути всі люди [47, с. 396].

Цим же шляхом пішов його учень Арістотель, котрий розглядав «справедливість у вигляді соціально обумовленого феномена, виділяючи дві її форми: ретрибутивну (принцип рівності у отриманні благ) та дистрибутивну (залежно від своїх достоїнств)» [47, с. 462].

У середньовіччі домінувала теологічна ідея справедливості: «все створене Богом (і існуючий порядок відносин між «верхніми» і «нижніми» шарами в суспільстві теж створений Богом), все це справедливо».

В юридичному світогляді (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Б. Спіноза, І. Кант, Г. Гегель та ін.) справедливість співвідноситься з правом. Ф. Бекон вважав «справедливим те, що об'єднує людей і створює, таким чином, підстави для права». Т. Гоббс в роботі «Левіафан» говорить про справедливість як про «третій природний закон, відповідно до якого люди повинні виконувати укладені ними угоди, без чого угоди не мають ніякого значення і є лише порожніми звуками, а раз при цьому зберігається право всіх на все, то люди продовжують перебувати в стані війни». Несправедливість для Т. Гоббса – невиконання договору [11, с. 110].

У морально-правовому обґрунтуванні свої роздуми на цей рахунок проводили Г. Гегель та І. Кант. Останній вважав, що стрижнем діяльності держави має бути прагнення до справедливості. У той же час він відносив справедливість до принципів сфери моралі: «Існує принцип моралі, що не потребує ні в якому доказі: не слід робити нічого, що може виявитися несправедливим. Отже, свідомість справедливості дії, яку я хочу зробити, це безумовний обов'язок» [22, с. 260].

У марксизмі соціальна справедливість в ідеалі трактувалася як відсутність усіх форм соціальної рівності. Така позиція, очевидно, пояснюється тим, що в умовах ринкової економіки виникли великі контрасти в рівні життя різних верств населення. При цьому в марксизмі соціальна справедливість завжди має історичний характер. Справедливими вважаються такі відносини, які відповідають історичній необхідності і практичним можливостям створення для людей умов життя, що відповідають даній епосі. За К. Марксом, справедливість – це «закутаний» в ідеологічну оболонку вираз існуючих економічних відносин.

Справжню революцію у наш час щодо питання соціальної справедливості здійснив Дж. Роулз у книзі «Теорія справедливості». У дискусії щодо цієї книги взяли участь такі вчені ХХ століття, як Г. Харт, П. Хейне та Ф. Хайек. На

території пострадянських країн проблему вивчали такі вчені, як А.А. Гусейнов, А.М. Гриненко, Г.Г. Пирогов та інші [44, с. 47].

З давніх часів люди займалися постійним пошуком компромісів задля вдоволення колективних і індивідуальних інтересів. Виробляли найбільш прийнятні форми поведінки, регулюючи їх за допомогою правил та заборон. Однак через постійне ускладнення соціальних механізмів, це завдання ставало все більш непротим. Задля урегулювання зв'язків виникали нові механізми узгодження рішень. Такими стали право та політика, а після цього додалися усі сфери життєдіяльності, як економічна, політична, та культурна. Кожна з цих сфер індивідуальна і має свою логіку розвитку, проте вони об'єднані однією ідеологією – соціальної справедливості.

Т.Г. Прохоренко у своїй роботі «Справедливість як чинник соціальної стабільності» зазначає: «у суспільній свідомості принцип соціальної справедливості, як правило, не існує у вигляді універсальної формули. Він наповнюється економічним, моральним, політико-правовим змістом, стає поняттям про те, як повинно бути» [43, с. 255].

Через це у реалізації принципу соціальної справедливості в суспільстві має здійснюватися справедливий розподіл, а саме доходів, діяльності, соціальних благ, праці, інформації, винагород та загалом якості і рівня життя. Якщо у суспільстві присутні такі явища, то можна стверджувати, що соціальна справедливість регулює перерозподіл цінностей, а тому механізм соціальної справедливості працює.

Як стверджує Т.Г. Прохоренко: «соціальна справедливість виступає категорією, за допомогою якої характеризується об'єктивно обумовлена рівнем матеріальної і духовної зрілості суспільства міра рівності і нерівності в життєвому положенні різних соціальних спільнот та індивідів у конкретних історичних умовах. Справедливість, яка співвідносить людей та їх вчинки, визначає, в чому люди неодмінно повинні виступити як рівні один одному, а в чому вони можуть і повинні відрізнятись один від одного» [43, с. 257].

Не дивно, що кращою для суспільства концепцією соціальної справедливості вчені визначають таку, яка забезпечує консенсус між прошарками соціальних верств, але при цьому не спричиняє вагомих заперечень між ними, а саме не допускає почуття заздрості. Найбільш оптимальною тут виступає концепцію сформована Дж. Роулзом, який сформулював два принципи соціальної справедливості на зразок Арістотелівської. Вона базується на рівних правах на максимально широкій системі рівних можливостей (свобод). Другим принципом є те, що всі економічні та соціальні нерівності повинні бути узгоджені таким чином, щоб надавати переваги всім, а саме найменш захищеним верствам населення за принципом диференціації. Згідно з Дж. Роулзом, «загальний суспільний добробут покращиться лише тоді, коли покращиться рівень найменш забезпеченого прошарку населення» [44, с. 48].

Дж. Стігліц, продовживши роздуми Дж. Роулза, дійшов висновку: «рівність можливостей здатна підвищити економічну ефективність, оскільки держава візьме на себе обов'язки, що гарантують людині доступ до основних цінностей, як охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, участь в управлінні державою та інше» [50, с. 347].

Тому, коли у суспільстві це загальне бачення соціальної справедливості деформоване, виникає реальна загроза деградації, революції, громадянських війн, або навіть повної руйнації, що ми можемо простежити на прикладі багатьох країн у світі, в тому числі і в Україні.

Свою думку щодо теорії Дж. Роулза висловив і Фрідріх Хайєк. На його думку прикметник «соціальне» ймовірно, став би самим недолугим виразом усієї нашої моральної і політичної лексики. Він все частіше виступає в ролі слова «блага» при позначенні всього високоморального.

«Всякий заклик бути «соціальними» є підштовхування нас до ще одного кроку в бік «соціальної справедливості» соціалізму. В результаті вживання терміну, «соціальний» стає практично тим же самим, що і заклик до «розподільної справедливості». А тим часом це несумісно з конкурентними

ринковими порядком, а також із зростанням і навіть підтримкою існуючої чисельності населення і досягнутого рівня багатства. Загалом, через подібного роду помилок люди стали називати «соціальним» (громадським) те, що є головною перешкодою для самої підтримки життя «суспільства». По суті, «соціальне» слід було б назвати «антисоціальним» [54, с. 79].

Ф. Хайек вважає неможливим суб'єктивний розподіл результатів праці на основі витрачених працівником зусиль: «нікому не під силу те, що під силу ринку: встановлювати значення індивідуального вкладу в сукупний продукт. Немає і іншого способу визначати винагороду, що змушує людину вибирати ту діяльність, займаючись якою вона буде в найбільшій мірі сприяти збільшенню потоку вироблених товарів і послуг» [54, с. 79].

Полемізуючи з Дж. Роулзом, Ф. Хайек обґрунтовує несумісність прогресу і справедливості. На думку Ф. Хайєка еволюція не може бути справедливою, оскільки будь-які зміни призводять до виграшу одних і програшу інших, вимога справедливості рівнозначна припиненню розвитку [54, с. 130].

Також у підтвердження своїх слів Ф. Хайек продемонстрував, що більшість людей продовжують наголошувати на принципах соціальної справедливості насамперед через інстинкти, що успадковані нами від тотемних різновидів суспільства. Але вони не підходять для цивілізованого типу суспільства, оскільки сучасна людина виросла з нього, освоївши нові форми співпраці. Ф. Хайек наводить приклад, коли група первісних мисливців обирали вожака, котрий розділяв здобич нерівними порціями згідно з роллю мисливця. Натомість автор користується грецьким виразом «каталлактика», що означає ввійти у суспільство або змінити неприязнь на дружбу. Поряд з цим виразом співіснує спосіб функціонування ринку, що тлумачиться Оксфордським словником, як змагання по визначених правилах, де перевага доводиться силою, умінням або удачею. Ринок змушує кожного гравця викладатись, щоб отримати певну, але не зафіксовану частину прибутку [54, с. 109].

Таким чином моральність поведінки – не тільки з боку підприємців, але і тих, хто працює на себе – полягає у веденні чесного змагання. Правила гри

допускають орієнтацію тільки на цінові абстрактні показники, в ній немає місця особистим симпатії і антипатії. В іншому разі ми маємо випадок особистої поразки під маскою диктату, безвідповідальність у вирішенні замінити вмілого фахівця на нікчемну людину або вирішити справу на користь власної продукції.

Згадуючи все сказане вище, не дивно, що соціальна справедливість стала основоположним принципом побудування політики соціальної держави та її державотворення загалом. На фоні цього А. Печчеї в одній із своїх робіт вводить нове поняття «Новий гуманізм». Він відрізняється від «старого» та «класичного» гуманізму в першу чергу тим, що пропонує обмеження індивідуалізму, визначаючи пріоритетом справедливість, а не свободу [35, с. 222].

Завдяки симбіозу рівності, свободи людей у суспільстві та утвердженій компенсації держави за працю та соціальну активність людей – утворюється стабільний механізм розвитку суспільства. Через це суспільству легше шукати нові оптимальні моделі політичного і економічного розвитку, маючи стабільну підтримку від усіх верств населення.

Таким чином, питання про стан наукової розробленості проблеми категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення було об'єктом досліджень у роботах Дж. Роулза, Ф. Хайєка, Дж. Стігліца та інших зарубіжних науковців. Вони стали логічним продовження думок попередників. Витоки питань про категорію соціальної справедливості стосуються ще часів представників античності, та прослідковуються у роботах Арістотеля та Платона у діалектичному протиборстві позицій «ліберального» та «соціального». Тому для сучасної України актуальність даного дослідження є вкрай важливою, оскільки має показати суттєві проблеми у державотворенні та недоліки, на які варто звернути увагу політологам. Це дасть змогу від загального до конкретного простежити порушення механізму державотворення та виробити модель подальшого розвитку країни.

1.2. Уточнення головних понять дослідження: «справедливість», «соціальна справедливість», «категорія», «державотворення», «філософія державотворення», «дія основних філософських законів та закономірностей»

Справедливість – поняття про належне, що містить в собі вимогу відповідності діяння і відплати: зокрема, відповідності прав і обов'язків, праці та винагороди, заслуг і їх визнання, злочину і покарання, відповідності ролі різних соціальних шарів, груп та індивідів у житті суспільства і їх соціального становища в ньому. В економічній науці – вимога рівності громадян в розподілі обмеженого ресурсу. Відсутність належного відповідності між цими сутностями оцінюється як несправедливість [8, с. 285].

Дж. Роулз бачить теорію справедливості як протиставлення утилітаризму і інтуїтивізму і наводить у своїй книзі в якості додаткової ілюстрації до теорії. Він розмірковує так: «утилітаризм передбачає, що суспільство влаштоване справедливо в тому випадку, якщо основні інститути цього суспільства працюють на досягнення балансу найбільшого задоволення індивідів» [44, с. 50].

З точки зору утилітаризму це представляється у вигляді своєрідної схеми: «індивід спочатку прагне максимізувати власний добробут, задовольнити якомога більше своїх бажань, і це означає, що і для суспільства діють ті ж принципи – прагнення до реалізації системи бажань, яка, в свою чергу, складається з бажань окремих індивідів». Іншими словами, утилітаризм націлений на досягнення найбільшого щастя для найбільшої кількості людей [44, с. 51].

Дж. Роулз ж не розглядає ці принципи як справедливі. Він вважає, що не можна компенсувати нещастя окремо взятої людини абстрактним щастям суспільства в цілому.

Дж. Роулз критикує інтуїтивізм за безумовність розуміння норм моралі і етики, в тому числі і справедливості. З точки зору інтуїтивізму, моральні дії суб'єкта повинні оцінюватися на підставі їх відповідності безумовним правилам

боргу як добрі або злі самі по собі, а не на підставі наслідків, до яких ці дії призвели. Інтуїтивізм, на думку Дж. Роулза, не здатний встановити будь-яких видимих етичних критеріїв, рамки яких утримували б нас від помилкових суджень [5, с. 90].

Поняття про справедливість є найважливішою морально-етичною та соціальною цінністю будь-якої людини. Ідеї про соціальну справедливість також є основою для виникнення і розвитку політичних ідей про найкращий устрій суспільства, надають руху політичним процесам, які формують політичні інститути і системи.

В узагальненому вигляді справедливість – «це уявлення про певну відповідність між діями людини і тими благами, яку вона отримує. Уявлення про соціальну справедливість або несправедливість виникають в результаті рефлексії людини над особистим досвідом, в ході процесів особистісної та соціальної ідентифікації, в результаті виникнення складної системи відносин між особистістю і суспільством» [38].

Ідеї про соціальну справедливість поширюються на ставлення людини до соціальної нерівності, соціально ієрархії і конфліктів, владних відносин і політичних інститутів. Проблема поняття справедливості пов'язана з тим, що ідеї про неї створюють основу політичних концепцій і процесів, багато в чому визначаючи розвиток політичних інститутів і систем. Разом з тим, домінуючі уявлення про справедливість різні в різних суспільствах і в різні історичні часи. Тому особливо актуальним є вивчення ідей про соціальну справедливість в сучасному українському суспільстві. В Україні сьогодні, за свідченнями соціологів і політологів, надзвичайно високі оцінки існуючої соціальної нерівності як «соціально несправедливого», що призводить до виникненню різних ідей про можливості і шляхи вирішення даного протиріччя. При цьому можливе виникнення радикальних і екстремістських політичних поглядів, партій і рухів, котрі апелюють до поняття «справедливість» як ключового елементу соціальної культурної та політичної мобілізації.

Один із засновників позитивної соціології Г. Спенсер, аналізуючи проблеми соціальної справедливості, запропонував еволюційну теорію (аналогічну дарвінівській), яка пояснювала соціальні та політичні зміни усередненим рівнем розвитку членів суспільства, перш за все – їх інтелектуальним і демократичним потенціалом. Г. Спенсер визначав справедливість як процес відплати по заслугах [49, с. 121].

Виникаючі в суспільстві соціальні проблеми, по Г. Спенсеру, відбуваються в той момент, коли порушується усереднений баланс в рівні і умовах розвитку соціальних спільнот і індивідів. При цьому, він вважав, що «основоположні структурно-функціональні зміни відбуваються в суспільстві лише в міру того, як до них доростає середній рівень його членів в культурному, науковому, інтелектуальному, демократичному відносинах» [49, с. 122].

Виходячи з еволюційного підходу, що існують в суспільстві поняття добра і зла, справедливості або несправедливості залежать, в кінцевому рахунку, від «середнього рівня людського розвитку в певний час». Тому, наприклад, «несправедливість уряду може існувати за допомогою народу, відповідно несправедливого в своїх почуттях і діях» [29, с. 135].

Великий внесок у розробку методологічних підходів до вивчення проблем соціальної справедливості внесений К. Марксом, який розробив класову теорію суспільства і теорію соціальних конфліктів як рушійної сили суспільного прогресу [29, с. 136].

Там простежуються ті обставини, що в основі його робіт знаходиться гостре переживання несправедливості капіталістичного суспільства, внутрішня моральна незгода з існуючим політичним порядком.

Категорія – це «гранично загальне фундаментальне поняття, що виражає найбільш істотні відносини тих чи інших областей дійсності, знання і діяльності. Утворюється як останній результат абстрагування від предметів і їх особливих ознак. До категорій відносяться гранично широкі по-своєму обсягом поняття, тобто ті, для яких не існує більш загального, родового поняття. Таким

чином, основна властивість категорій полягає у визначенні найбільш фундаментальних і широких класів сутностей. Будучи універсальними формами мислення, категорії відтворюють властивості і відносини буття і пізнання в загальному і найбільш концентрованому вигляді, і мають апріорне значення в якості універсалій і граничних понять» [37].

Категорія соціальної справедливості, більш ніж інші, категорії показує труднощі у визначенні в силу її багатовимірності, різноманіття форм прояву і їх практичної реалізації. Соціальна справедливість обумовлена економічними відносинами в суспільстві і діючим механізмом їх реалізації.

Перш за все слід зазначити, що справедливість – категорія філософська, розуміння якої залежить від сформованих рівня розвитку виробництва, розподілу матеріальних умов виробництва і вироблених суспільством благ і послуг, а також від загальноприйнятих в конкретному суспільстві і на певних етапах його розвитку норм моральності, моралі і права [14, с. 471].

Що стосується державотворення – це не лише процес. «Воно має сутнісні характеристики одночасно усвідомлено-розумово-творчого процесу, що вибирає палітру свідомих, безсвідомих та позасвідомих дій усього народу. Державотворення подібне постійному руху, що складається з поступових стадій: зародження, формування, становлення, кульмінації, мрійництва. При цьому для державотворення характерні активні (пасіонарні) та пасивні фази» [16, с. 2].

«Державотворення – історичний процес, подібний до будівництва держави. Створення і розвиток її правових, ідеологічних, політичних, фінансових, економічних, військових та інших інститутів, що також забезпечують її функціонування» [16, с. 3].

Вітчизняні науковці, що представляють галузь знань – державне управління виокремлюють «державознавство», як науку, якій характерні атрибути походження, сутності, ознак, типу, форм, функцій, механізмів, а також основних закономірностей та факторів розвитку держави, її інститутів.

Вчені розкривають термін «державотворення» через аспект владних відносин, а саме: «державотворення – це процес створення, розбудови, удосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на сучасному етапі або відбувався в історичному минулому на території держави. Він охоплює взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади» [16, с. 3].

Зарубіжні дослідники ототожнюють поняття «державотворення» з будівництвом держави – «state-building» (англ.), «staatsbildung, staatsaufbau» (нім.) і визначають його у вигляді комплексного довготривалого процесу, спрямованого на утворення держави, якому притаманні культурні, релігійні політичні та інші чинники [16, с. 3].

Таким чином, в українській мові вживається термін «творення» держави, а не «будівництво» держави, що засвідчує більшу масштабність й унікальність процесу державотворення.

Філософія – продукт духовного розвитку людства і особлива форма суспільної свідомості, в якій люди відчували, представляли і осмислювали навколишній світ і самих себе в цьому світі.

Філософія – це особлива форма свідомості і розумової діяльності людини, спрямована на всеосяжне раціональне осмислення світу і буття людини в ньому. Під філософією також розуміють історично розвинену сукупність результатів цієї діяльності і систему теоретичних положень, в рамках якої вона здійснюється [18].

Вчені виділяють наступні основні функції філософії, як:

– «світоглядна функція, що нерозривно зв'язана з абстрактно теоретичним та понятійним осмисленням світу і відрізняється від інших видів і рівнів світогляду;

– методологічна функція пропонує думку, що філософія виступає у якості загального вчення про метод, або як сукупність гносеологічних методів, що становлять основу для освоєння дійсності людиною;

– прогностична функція дозволяє конструювати в її рамках гіпотези про загальні тенденції розвитку буття, людини та світу загалом. Ймовірність прогнозу залежить від узагальнених даних конкретних наук.

– критична функція полягає у принципі «сумніву». Ще за часів античності критична функція займала вагоме місце у філософів, що свідчить про важливість цього підходу;

– аксіологічна функція також важлива, оскільки будь-якій філософській системі присутній момент оцінки об'єкта, що досліджується з точки зору різноманітних цінностей: моральних, ідеологічних, соціальних, естетичних та інших;

– соціальна функція відзначається своєю багатоплановістю, оскільки філософія не тільки пояснює соціальне буття, а і пропонує більш досконалі форми його побудови та удосконалення. Окрім цього соціальна функція допомагає усвідомити і сформулювати соціальні цілі, а також спрямувати зусилля на їх досягнення;

– гуманітарна функція виражається у необхідності філософії відігравати життєстверджуючу та адаптаційну роль для кожної людини, що сприятиме формуванню цінностей гуманізму загальноприйнятих ідеалів» [53].

Зазначені вище функції характерні для філософії як такої. В конкретних же філософських теоріях зазвичай переважає одна або деякі з перерахованих функцій.

Закони філософії є концентрованим вмістом розвиненої філософської системи. Вони відображають ступінь зрілості філософії і можливість достовірного відображення нею дійсності, як ступінь відповідності прийнятих постулатів і впливають з них наслідків. Чи не в кожній сучасній філософській системі є філософські закони, в деяких філософських побудовах через відсутність адекватної філософської логіки обмежуються тільки принципами.

Під законом у філософії розуміється узагальнене віддзеркалення об'єктивних зв'язків і відносин речей, що дозволяє описати суттєві, повторювані за певних умов властивості явищ і процесів. Філософські закони відрізняються

тим, що вони можуть бути застосовані до об'єктів і носіям будь-якого виду, а тому дійсні в кожній конкретній науці. Спільність і універсальність законів філософії впливає зі способу їх побудови – вони формулюються з використанням філософських категорій, які є найзагальнішими одиничними поняттями людського мислення [53].

Філософія державотворення – смислоутворююча рефлексія, ціллю якої є побудова ідеальної моделі держави (її ідеології, концепції, механізмів, функцій) на теоретичному рівні. Це мислиннева матриця, що задає вектор розбудови держави, відповідно до поставленої цілі, а її механізмами є завдання, принципи та підходи.

Ідеологія держави має одне з основних значень у філософії державотворення, оскільки вбачає у собі механізми впливу на суспільство і продукує появу суспільної думки, відштовхуючись від діалектичного закону «заперечення – заперечення». Філософія державотворення і ідеологія мають тотожне значення, оскільки в їх основі закладено конструювання теоретичних смислових моделей.

Таким чином, в ході дослідження даної роботи були сформульовані основні терміни, які пов'язанні з питанням категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення, а саме: «справедливість», «соціальна справедливість», «категорія», «державотворення», «філософія державотворення», «дія основних філософських законів та закономірностей». Дані поняття допомагають розкрити сутність та з'ясувати основні проблеми філософії державотворення.

1.3. Принципи і методи дослідження категорії соціальної справедливості у контексті філософії державотворення України

Соціологічний аналіз соціальної справедливості покликаний розглядати соціальну дійсність як складну структуру, яка підпорядковується логіці розвитку неоднорідною системою об'єктно-суб'єктних відносин, розвивається

завдяки активній діяльності індивідів і має об'єктивні передумови до розвитку і закономірності еволюції.

Соціологія дозволяє побачити взаємозв'язок макро і мікросоціальних процесів та врахувати роль соціальних практик в становленні соціальних інститутів. Соціологічний аналіз дозволяє розглянути структуру і зміст феномена соціальної справедливості, а також проаналізувати умови і чинники, що сприяють створенню та підтриманню несправедливості. Трансформації всіх соціальних інститутів спричинюють зміни у ставленні до феномену соціальної справедливості і на державному рівні, і на рівні суспільної свідомості. Суспільство, в якому уявлення про соціальну справедливість порушено, де взаємини визначаються тільки вигодою, приречене на деградацію, розвал і загибель. Радіальні соціальні перетворення, що відбуваються в країні, відбиваються на зміні соціального становища всіх верств населення. Посилюється нерівність за показниками рівня життя, доходу, здоров'я, освіти. Відбувається загострення проблем нерівності можливостей, самореалізації широких мас населення.

Діалектичний метод дозволить дослідити соціальну справедливість через призму праць Дж. Роулза. Принцип «рівності» та принцип «диференціації» Роулз пояснює таким чином: «те, що хтось повинен мати менше, щоб інші процвітали, можливо і раціонально, але несправедливо. Але немає жодної несправедливості у великих перевагах, отриманих небагатьма за умови, що менш вдалі тим самим покращують своє положення». Така конкретизація об'єднує обидва принципи, зіставляючи тим самим методологічну знахідку Дж. Роулза та його вклад у оновлення ліберальної традиції, оскільки тут можна говорити як мінімум про зниження її негативних наслідків.

Оскільки ми розглядаємо соціальну справедливість у контексті державотворення, то держава охоплює або безпосередньо зачіпає багато сфер людського буття, її вивчають різні наукові дисципліни: соціальна філософія, історія, соціологія, економічна теорія, політологія, соціальна психологія і т.д.

Держава є одним з видів складноорганізованих, багатоаспектних, багаторівневих соціальних систем. Кожна з наукових дисциплін, для яких вона стає об'єктом вивчення, концентрується на дослідженні тієї з її сторін, яка входить в коло її наукових інтересів, виокремлює з цього об'єкта свій галузевий предмет пізнання. Така наукова спеціалізація, об'єктивно зумовлена складністю системної організації держави, призвела до формування різних наукових напрямків в її дослідженні, різних підходів до її поняття.

Р. Іванов наголошує: «залежно від основної мети дослідження, найбільшого поширення набули такі принципи дослідження філософії державотворення:

1) генетичний, метою якого є пізнання причин виникнення та розвитку держави, закономірних етапів її еволюції. Цей принцип представлений різними теоріями походження держави – договірною, класовою, діалектико-матеріалістичною, теорією насильства і т.д.;

2) функціональний, мета якого полягає у вивченні основних напрямків діяльності, здійснюваної державою в межах власної території і на міжнародній арені;

3) інституційний, спрямований на з'ясування внутрішньої будови держави і характеристику державних інститутів, що забезпечують її існування і функціонування (державного апарату і окремих його ланок, інших суб'єктів внутрішньодержавної політичної системи, а також міждержавних об'єднань).

4) субстанціональний, який досліджує соціальну основу держави, її субстрат і спрямований на виявлення його сутності» [33].

Зазначені принципи, що звертають увагу на різні сторони держави як владної організації, тісно взаємопов'язані між собою і лише в єдності здатні дати повну і адекватну характеристику державності. Тому будь-яка самотійна наукова концепція держави, що претендує на узагальнюючу роль, так чи інакше їх використовує. І не слід забувати, що кожна з цих концепцій самотійна і оригінальна лише остільки, оскільки її світоглядна основа, методологія і висновки, отримані в ході досягнення поставлених в процесі дослідження

держави цілей, відрізняються від аналогічних характеристик інших таких же теорій.

Методи дослідження – це способи отримання достовірного знання, досягнення конкретних наукових результатів, це прийоми, процедури наукового пізнання [33].

Під методом прийнято розуміти спосіб побудови і обґрунтування системи філософського і наукового знання, сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності. Метод (в тій чи іншій своїй формі) зводиться також до сукупності певних правил, способів, норм пізнання і дії, він є системою приписів, принципів, вимог, які повинні орієнтувати в рішенні конкретної задачі, досягненні певного результату в тій чи іншій сфері діяльності. Правильний метод дозволяє економити сили і час, досягати мети найкоротшим шляхом, допомагає суб'єкту пізнання і дії уникати методу «проб і помилок». У науковій діяльності метод визначають і як знання, за допомогою якого видобувається нове знання.

У процесі наукового дослідження винятково велике значення має вибір «правильної філософії» і вірного методу. Однак жоден метод, жодна філософія не є універсальними і не в змозі все пояснити.

Вся сукупність методів і принципів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності становить систему, яка разом з вченням про цю систему становить методологію – науку про систему методів.

Залежно від сфери поширення й охоплення явищ, що досліджуються, характер і специфіка методів поділяються на наступні групи:

- 1) кількісно-якісний метод;
- 2) діалектико-матеріалістичний метод;
- 3) загальні методи;
- 4) спеціальні методи.

Під час дослідження державотворення варто звернути увагу на загальні методи, котрі напрацьовані через шляхом природничих та суспільних наук. Незважаючи на тематику дослідження, філософською основою виступає

«діалектичний метод, який є вченням про найбільш загальні закономірні зв'язки розвитку буття та свідомості. Діалектика – це загальнонауковий метод пізнання, який розробляється філософією» [33].

Завданням діалектики в якості методологічної основи є озброєння науковця досвідом пізнавальної діяльності людства, що віддзеркалені у законах і категоріях діалектики. «Діалектика, будучи методологічною основою, тісно пов'язана з діалектичною логікою – наукою про закони і форми відображення у мисленні розвитку об'єктивного світу та пізнання. Остання досліджує взаємний зв'язок діалектичних категорій, послідовність переходу однієї з них у іншу. У системі філософської науки діалектична логіка утворює єдність з діалектикою і теорією пізнання» [33].

Філософські категорії також виступають у якості категорій мислення, пізнання. Тому вони мають загальне методологічне значення, відіграють роль «опорних пунктів» будь-якого пізнання і є одночасно логічними категоріями. А, отже, матеріалістична діалектика як методологія, тобто як діалектична логіка, містить, перш за все, загальні категорії, а саме поняття про найбільш загальні закони розвитку природи і суспільства, такі, як: «зміст, форма, сутність, явище, причина, наслідки; категорії, що відображають специфічні зв'язки у процесі пізнання: матерія та свідомість, емпіричне і теоретичне, абстрактне та конкретне, історичне і логічне; загальнонаукові методи, які використовуються в усіх науках або більшості з них: структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного; загальнологічні та загальнонаукові прийоми пізнання: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний і функціональний, а також конкретно-соціологічний аналіз» [33].

Завдяки використанню законів та категорій діалектики дослідження держави вдасться з'ясувати її походження, сутність й соціальне призначення, визначити закономірності функціонування та розвитку. На цій філософських методів та принципів вийде сформулювати рекомендації щодо вдосконалення процесу державотворення, а надто – спрогнозувати історичні перспективи.

Таким чином, під час дослідження державної дійсності необхідно залучитися багатоваріантним підходом щодо вирішення проблемних питань. Слід використати сучасні методи наукового пізнання, серед яких, основоположне місце має займати загальний метод філософської діалектики, що дозволить розглянути явища під кутом зору об'єктивного стану розвитку суспільства. Діалектичний метод реалізується також за допомогою наступних методів дослідження: історичного методу, методу діалектичної логіки, системно-структурного методу тощо. Завдяки їм суспільні відносини вдасться розглянути в якості складної соціальної системи. Це дасть можливість з'ясувати її правову природу, об'єктивні процеси, які у ній відбуваються, визначити місце та призначення взаємопов'язаних елементів названої системи, розглянути їх видове різноманіття, а також простежити хід розв'язання проблеми правового забезпечення тих чи інших суспільних відносин.

Отже, для того, щоб найбільш повно розібратися у дослідженні категорії соціальної справедливості філософії державотворення сучасної України варто залучитися багатоваріантним підходом. Одним із таких стане метод діалектики, котрий у сукупності з історичним, методом діалектичної логіки, кількісно-якісним методом, та системно-структурним методом побудують платформу для отримання найбільш достовірних знань і умовиводів.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

2.1. Сутність категорії соціальної справедливості

Справедливість як категорія належить до числа абсолютних, універсальних, метафізичних понять, оскільки вона відображає вічну проблему справедливості суспільних відносин на виклики соціальних деструкцій.

Ця категорія включена в розряд філософських, в силу своєї абстрактності і відносності, і практично завжди філософи по-різному завжди намагалися наповнити її конкретним змістом в строго визначеної формі вираження.

В подібній ситуації можна говорити тільки про методологічні принципи (орієнтири і основні підходи) дослідження поняття «соціальна справедливість» і його змістовної формулювання в контексті актуальних проблем сучасності.

У відомому трактаті «Нікомахова етика» Аристотель писав: «...поняття «справедливість» означає в один і той же час як законне, так і рівномірне, а несправедливість – протизаконне і нерівномірне (відношення до людей)» [4, с. 414].

В українському соціально-філософському дискурсі пошук сутності соціальної справедливості здійснюється, як правило, інтуїтивно, на основі внутрішнього почуття правди.

Ще Сократ задавався питанням: якщо говорити правду, не вводити в оману і приносити користь – справедливо, то брехати, шкодити і водити в оману – несправедливо? Мислитель відповідав сам собі, що справедливо також шкодити своїм ворогам і обманювати друзів заради їхньої ж користі. Ми оточені несправедливістю, але часто не можемо прийти до консенсусу щодо того, що собою являє справедливість [59, с. 28].

З моменту появи перших філософських вчень про людину, суспільство і державу поняття справедливості завжди було наповнене соціальним змістом,

який висловлював панівні в соціумі цінності, їх поточну актуальність в світі, що змінюється.

У стародавні часи справедливість як морально-етичне поняття використовувалася в якості універсального критерію розмежування всіх вчинків людей на справедливі і несправедливі. Поняття «справедливість» виступало критерієм оцінки вчинків людей, з точки зору інтересів суспільства, користі чи шкоди таких вчинків для його домінуючих груп. Напевно, немає такої області людських відносин, де не піднімалося б питання про їх справедливість або несправедливість [13, с. 18].

Тому багато в чому мають рацію ті дослідники, які вважають, що набагато простіше оцінити і пізнати несправедливість, ніж домовитися про поняття справедливості [60, с. 73].

А.Г. Карапетов і А.І. Савельєв обґрунтовано вказують: «справедливість – всього лише слово з деякою не цілком усталеною і навряд чи здатною до стабілізації в принципі семантикою, що відбиває суб'єктивні етичні оцінки тієї чи іншої частки населення Землі» [23, с. 298].

У цьому сенсі незмінної чіткої конвенційної семантики даного поняття в принципі не може бути. Соціальна справедливість, як поняття, має безліч семантичних контекстів. В цьому проявляється його поточна мінлива соціально-етична цінність.

З цього приводу філософ і економіст Дж. Стіглер вельми образно зауважив, що справедливість – це наповнений пляшками з етичними стандартами чемодан, з якого людина вибирає ту з них, яка відповідає його суб'єктивного почуттю справедливості [64, с. 4].

Але не тільки критерії «просторово-часова відносність» і «адекватність сучасним реаліям» можуть допомогти в пошуку змістовного наповнення даного поняття. Об'єктивно-суб'єктивний початок, детермінований характер розвитку ідеї справедливості і багатоплановість її реальному житті також визначають можливість виявлення і вивчення безлічі семантичних контекстів цього слова.

Практично будь-яке уявлення справедливості містить у собі об'єктивні і суб'єктивні складові. Схематично слід зазначити, що їх об'єктивне початок характеризується поточними процесами і явищами, які визнавалися значною частиною суспільства справедливими.

Разом з тим, в силу життєвої доцільності на догоду особистої та громадської користі, люди завжди по-різному інтерпретували ідею справедливості як таку. Наприклад, в контексті проблеми співвідношення насильства і справедливості, можливості і виправданості застосування насильства. Цей суб'єктивний початок є домінуючим і в концептуальному розумінні феномена. Короткострокове і довгострокове, конкретне і абстрактне, раціональне і ірраціональне в цьому матеріально-духовному явищі сприймається філософами, як правило, з мрією про втіленні створеної ними моделі в реальне життя. Наочним прикладом тому служить життя і звершення Аристотеля.

Тому слід визнати обґрунтованість тверджень більшості дослідників, які вважають, що складність характеристики поняття «справедливості» обумовлена його багатоплановістю.

Ця багатоплановість характеризується вживанням слова «справедливість» у вигляді філософського, етичного і юридичного поняття, що проявляється в світоглядному, ідеологічному, теоретичному і соціально-психологічному відношенні до дійсності. Не випадково, філософія, етика, теорія права, соціальна і юридична психологія і ряд інших суміжних наук (областей знань), виходячи з цієї обставини, визначають власне розуміння соціальної справедливості.

Тому сьогодні філософське розуміння соціальної справедливості в різних аспектах представляє труднощі багато в чому тому, що вчені прагнуть «приписати» її до якої-небудь науки.

Наприклад, В.С. Нерсесянц розглядав справедливість як суто правову категорію. Він її оцінював як внутрішня властивість і якість права, стверджуючи, що тільки право і справедливе. Г.В. Мальцев же вважає, що

немає юридичної, політичної чи іншої справедливості, є тільки моральна сутність цього поняття, що охоплює всі сфери соціальної регуляції [32, с. 3].

Резюмуючи, можна припустити, що методологія вирішення понятійного вираження феномена виявляється набагато важливіше його теоретичного змісту, варіативного за своїм характером. Саме вибір способу пізнання (в інтерпретації тези Р. Декарта як перехід від відомого і доведеного до невідомого і недоведеного) визначає успіх будь-якої роботи. При цьому не варто забувати, що в рамках логічного ланцюжка «мета-засіб-результат» результат завжди обумовлений застосованими інструментами дослідження [15, с. 10].

Дослідження поняття сутності соціальної справедливості в філософсько-методологічному аспекті означає спробу розгляду:

1) гносеологічної проблеми сучасної концептуалізації справедливості (як пізнається справедливість);

2) проблем онтологічних підстав справедливості (що є справедливість?).

Такий двоєдиний підхід представляється ефективним, оскільки він дозволяє спробувати не тільки зв'язати воедино історичну спадщину філософської думки з сучасними поглядами філософів на змістовну якість соціального феномена. Він дає можливість впритул підійти до вирішення проблеми, заявленої в якості теми кваліфікаційної роботи.

У цьому сенсі гносеологічна проблема концептуалізації соціальної справедливості є, якщо оперувати категоріями Г.П. Щедровицького, – «продукт» розумової діяльності, який слід впровадити в суспільний устрій соціуму, виходячи з мотивів здорового глузду і уявлень про життєву доцільність створеного проекту.

Ще в античності в суперечках між матеріалістами та софістами виникала проблема онтологічних підстав справедливості. Що є справедливість: універсальний закон буття або «корисне для більш сильного»?

В працях Ж.-Ж. Руссо і І. Канта справедливість розглядалася як уявлення про належне, дане до будь-якого досвіду, тобто її існування передбачається апіорно.

В цілому ж, розглядаючи шляхи вирішення проблем понятійного вираження соціальної справедливості в західноєвропейській філософській думці, слід погодитися з Е.С. Мірзаханяном про те, що в ній чітко представлені два підходи до раціонального обґрунтування справедливості: апіористсько-конструктивістський і історичистський сценарії [30, с. 8].

Апіористський деонтологічний конструктивізм представлений в основному в дискурсі ліберальних теорій справедливості (І. Берлін, К. Поппер, Д. Роулза, Р. Дворкін і ін.). Ці теорії конструюють концепцію справедливості на основі рефлексії раціонально мислячих суб'єктів щодо умов, що дозволяють їм створити суспільство, яке дасть їм можливість зберегти свою автономію і свободу.

Протилежна стратегія розвивається в рамках теорій, які отримали назву комунітаристських (А. Макінтайр, А. Сіно, М. Нассбаум, М. Сегдел, М. Уолцер і ін.). «Історичистський» сценарій передбачає, що зміст уявлень про справедливість задано певними завданнями соціальних спільнот, які в змозі створити рамкові умови можливості здійснення прав і свободи індивіда [30, с. 8].

У сучасній і вже далеко не філософській дискусії між лібералами і комунітаристами в забезпеченні результату пізнавальної діяльності (онтології) лежить головне питання: яке місце займає справедливість в суспільному устрої?

Наприклад, Дж. Роулз пов'язує виникнення поняття справедливості з виникненням соціуму, з соціалізацією людини, перетворенням її з тваринного в *Homo Sapiens*, з стада (натовпу), в якій «кожен сам за себе, один Бог за все», – в особистість, потім в команду і далі – в колектив, в якому «один за всіх і всі за одного». Раціональні, рівні і вільні люди покликані вибрати принципи справедливого устрою суспільства. В якості вихідної умови обґрунтування принципів справедливості у Дж. Роулза виступає метод «максиміну» (або

«максимізація мінімуму»). Стратегія максимуму стосовно до проблеми справедливості в умовах невизначеності наказує ранжування альтернатив по їх гіршим наслідкам, рекомендуючи ті альтернативи, найгірший результат яких краще гіршого результату будь-яких інших альтернатив. Виходячи з цього, Дж. Роулз визначав наступні принципи справедливості:

1) «кожна людина повинна мати рівні права щодо найбільш великої схеми рівних основних свобод, сумісних з подібними схемами свобод для інших;

2) соціальні та економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб: від них можна було б розумно очікувати переваги для всіх і доступ до положень (positions) і посад був би відкритий всім» [44, с. 149].

Апріористський деонтологічний конструктивізм («деонтологічний лібералізм») Дж. Роулза, як зазначається Е.С. Мірзаханяном, «виходить з можливості створення інституційної структури суспільства і визначення орієнтирів загального блага своїх громадян на базі основних принципів соціальної справедливості, які розглядаються впливаючими з іманентної природи діяльності суб'єкта, наділеного даром раціональності» [30, с. 9].

З класичним лібералізмом концепцію Дж. Роулза ріднить визнання недоторканності індивідуальних прав і свобод, принципу рівності громадян, принципу віротерпимості і т.д. Однак він відкидав утилітаризм, як спосіб обґрунтування цих принципів. Дж. Роулз вважав, що в основу сучасного лібералізму покладена наступна ідея: «індивідуальні права і свободи утворюють невід'ємну частину справедливої структури суспільства, бо справедливість неможлива без визнання автономії особистості і надання кожній людині права реалізувати свою свободу – за умови визнання прав і свобод інших людей» [44, с. 150].

Концепція Дж. Роулза є варіантом дистрибутивної теорії справедливості: справедливість розглядається лише в контексті розподілу «первинних благ», які він визначає як клас речей, необхідних для реалізації будь-якого раціонального життєвого плану; в їх числі основні права і свободи, дохід, добробут і

можливості самореалізації людини. Справедливість, на думку Дж. Роулза, «виключає різні форми егоїзму». Таким чином, Дж. Роулзу справедливість представляється як служіння благу всіх, загального блага, приблизно рівний розподіл вигоди і тягот, що впливають із взаємодії в рамках суспільства, що передбачає регулювання приватної власності і виключення егоїзму при гарантії рівності [44, с. 151].

На думку багатьох західних дослідників, поняття соціальної справедливості, розроблене Дж. Роулзом і його продовжувачами (Р. Дворкін, Р. Дарендорф), поступово втрачає свою гостру актуальність. Тому, не випадково, неоліберали (Д. Белл, Р. Нозик, Ф. Хайек) критикують Дж. Роулза за формальність запропонованих ним принципів справедливості і непридатність до сучасної соціально-політичної практики.

Звісно ж, що Дж. Роулз, розглядаючи справедливість соціальних інститутів, не приділяв увагу особистості в самому широкому сенсі цього слова. Фактично він зводив права індивідів до їх технічного розуміння.

Критика теорії Дж. Роулза з боку комунітаристів, в основному, пов'язана з їх переконаннями про глибокий вплив соціальних умов об'єктивного морального порядку на формування індивідуальних цінностей і політичних устоїв. Так, наприклад, М. Сендел, оцінюючи індивіда як «соціальний атом», пише: «тільки у всесвіті, позбавленому *telos'a*, якою він бачиться філософам і вченим XVII століття, суб'єкта можна сприймати окремо, незалежно від його прагнень і цілей. Тільки в світі, не підпорядкованому доцільному порядку, принципи справедливості стають предметом людського конструювання, а уявлення про благо – предметом індивідуального вибору» [51, с. 209].

У найбільш концентрованому вигляді підхід комунітаристів до соціальної справедливості виражений в теорії утилітаризму. Основна ідея утилітаризму полягає в тому, що поведінка людей носить виключно цілеорієнтований характер. В цьому проявляється принцип оцінки процесів і явищ в залежності від того, наскільки вони відповідають інтересам і цілям індивіда, мірою (критерієм) чому є користь і вигода. Один з представників утилітаризму

Г. Сиджуїк досить наочно висловив суть цієї концепції: «Суспільство правильно влаштовано і, отже, справедливо, коли його інститути побудовані так, щоб досягти найбільшого балансу задоволеності для всіх індивідуумів цього суспільства» [45, с. 137].

Сучасні утилітаристи (Б. Баррі, Р. Барроу, Ю. Кам'янка та ін.) виходять з того, що суспільство є справедливим, коли дає можливість досягнення найбільшої кількості благ, доступних для всіх.

На сучасному етапі розвитку західної цивілізації, що оцінюється як постіндустріальне суспільство, суспільство споживання, інформаційне суспільство, суспільство індивідуумів, утилітаризм обґрунтовано піддається різкій критики і, перш за все, практиками. Комуїтаристи, гіперболізуючи роль суспільства, відводять справедливості роль незначного механізму в системі відносин.

Безумовно, кожна з існуючих концепцій соціальної справедливості містить лише частку істини. Саме в цьому проявляється їх інтелектуальна цінність і життєздатність.

Однак більшість сучасних західноєвропейських концепцій справедливості, як правило, включають в поле дослідження лише окремі фрагменти, складові частини цього багатовимірного явища. При цьому їх автори, як правило, свідомо чи несвідомо намагаються надати їй понятійному вислову статус єдино істинного, універсального характеру, що, в принципі, недосяжно.

Універсальної формули поняття «соціальної справедливості», в принципі, існувати не може, оскільки розглядається явище багатовимірне, а його істотні ознаки в моменти запитання по-різному трансформуються в різних формах буття.

Наприклад, якщо поняття справедливості у Платона має на увазі стан, при якому кожен індивід виконує ту функцію, до якої у нього є кращі схильності, то зараз така змістовна якість справедливості не може бути прийнята в якості базової для сучасного застосування цього поняття [36, с. 311].

Джон Роулз, розробляючи основи сучасного лібералізму (робота «Теорія справедливості»), з кінця 80-х ХХ століття фактично відмовився від універсальності створеної ним моделі соціальної справедливості, розглядаючи соціальну справедливість як вираз ліберально-демократичної політичної культури [63, с. 585].

У зв'язку з цим слід зазначити, що в західноєвропейській традиції соціально-філософської думки розробка поняття «соціальна справедливість» була предметом найширшого обговорення, і в процесі концептуалізації це явище розглядалося як культурного інваріанту цінностей Заходу.

У вітчизняній соціально-філософській думці ситуація з пошуком поняття соціальної справедливості склалася дещо інша. Концептуалізація соціальної справедливості в українській традиції обмежувалася, як правило, духовно-моральним пошуком моральних домінант рівності. Фактично революційний дискурс соціальної справедливості, який став в Україні панівним на початку ХХ століття, робив непотрібним пошук онтологічних підстав, сенсу і значень соціальної справедливості.

Стосовно теми дослідження, соціально-філософська модель критеріїв визначення актуальної форми і змістовного наповнення поняття «соціальна справедливість» включає в себе наступні параметри:

- 1) просторово-часова відносність;
- 2) адекватність сучасним реаліям;
- 3) об'єктивне і суб'єктивне;
- 4) множинність складових соціальної природи справедливості, які проявляються в її істотних ознаках.

Пошук його понятійного вираження багато в чому зумовлюється наступними трьома параметрами:

- творчою інтерпретацією крізь призму особистих переваг і переконань дослідника історичної спадщини філософської думки у всьому різноманітті її проявів;

– обраним способом пізнання справедливості, як уявлень і знань виконують методологічну роль дослідження об'єкта;

– тим конкретним соціокультурним середовищем поля дослідження, в якому народжується, розвивається і знаходить своє підтвердження або спростування та чи інша концепція.

Можливо, тому користь і соціальне призначення кожної з концепцій в тому і полягає, щоб через критику вразливих і слабких сторін інших концепцій з'ясувати і оцінити нестабільність соціальної справедливості як соціального феномена.

Визнання допустимості подібних міркувань дозволяє встановити онтологічні підстави соціальної справедливості.

Наприклад, Т.В. Дильнова обґрунтовано акцентує увагу на глибокі онтологічні підстави принципу справедливості, які кореняться в універсальних і загальних умовах буття людини і суспільства. Вона вважає, що справедливість передбачає оцінку відповідності між деякими ідеальними (нормативними) вимогами і реальною поведінкою соціальних суб'єктів, що дає основу визначення відхилень від соціальних норм (тобто девіантної поведінки), як порушення заходів справедливості [17, с. 231].

Для соціально-філософського осмислення цього поняття значення має не тільки змістовна або ідеальна сторона справедливості. Не менш важливо зрозуміти її функціональну складову, яка пов'язана з роллю пануючого уявлення суспільства про справедливість, що тим самим визначає зміст і розвиток цього феномена.

У цій якості, функціональний початок справедливості виражається в її соціально-онтологічних і змістовно-інтерпретаційних підставах. Йдеться про те, що з точки зору онтології центральною опозицією є: або – індивід первинний, суспільство вторинне (ліберали); або – суспільство є первинним, індивід вторинний (комунітаристи). Від вирішення головної онтологічної проблеми залежить вибір ціннісних пріоритетів – або свобода індивіда, або благо суспільства [21, с. 96].

Важливо відзначити, що філософське моделювання соціальної справедливості дуже різноманітне.

Філософсько-методологічний аналіз соціально-онтологічних підстав справедливості дозволяє зробити висновок, що найбільш продуктивним є підхід, при якому соціальне значення справедливості, як принципу соціального устрою розкривається через поняття «соціального порядку», яке в узагальненому вигляді виражає ідею організованості життя.

Розмірковуючи в цьому контексті, слід погодитися з висновком М.В. Преснякова про те, що одна з соціальних функцій цінностей взагалі, і справедливості як найважливішої з них, зокрема, полягає в легітимізації соціального порядку [39, с. 9].

У цьому сенсі, звертаючись до історії філософії про дихотомії «рівність» – «нерівність», можна припустити, що в легітимізації соціального порядку соціальна справедливість виконує строго певну функцію: виключення одних форм нерівності і виникнення нових. А.В. Прокоф'єв з цього приводу пише: «якщо задатися питанням про те, як функціонує це поняття в моральному дискурсі, то цілком очевидною відповіддю буде наступна: воно санкціонує і легітимізує різні форми соціального устрою, ширше – різні зразки між людських взаємодій» [42, с. 205].

Він вважає, що це поняття може вживатися тільки тоді, коли є потреба в легітимізації громадських структур, тобто термін «справедливість» виявляється затребуваний, коли існують шари, групи, індивіди, які з тих чи інших підстав відчувають себе маргіналізованими, або відчуженими в рамках даного громадського порядку. Отже, потреба в справедливості виникає, коли реально присутня несправедливість.

Інтерес викликає оцінка А.В. Прокоф'єва та поняття «презумпція рівності», сформульованого І. Берліном. На його думку, презумпція рівності полягає в тому, що саме суспільна нерівність, а не рівність потребує виправдання перед обличчям справедливості: «тобто відповідно до цього принципом для визнання якоїсь нерівності допустимим слід привести в його

захист ґрунтовні аргументи, що відштовхуються від самої моралі, релігії, метафізики або неупередженого аналізу дійсних умов соціальної реальності» [39, с. 10].

Соціальне значення справедливості можна сформулювати з урахуванням і іншого аспекту: свободи індивіда і її збалансованості (співвідносними) з благом суспільства.

Про це пише О. Хьоффе, який, розглядаючи справедливість в політичному і правовому контекстах, вперше пропонує її розуміння з позиції цінностей толерантності, оскільки справедливість є якийсь ідеал, до якого ми прагнемо, це одна «з головних цілей людства» [57, с. 10].

Розглянуті підстави (соціальний порядок, рівність, свобода індивіда і благо суспільства в соціальній державі) в неоліберальній парадигмі постають собою соціально-онтологічною моделлю соціальної справедливості.

Реалізація цієї моделі втілюється в процесі актуалізації тих чи інших складових соціальної природи справедливості. Йдеться про розподільну, глобальну або міжнародну справедливість. Застосування соціально-філософської моделі критеріїв розробки поняття «соціальна справедливість» до встановлених соціально-онтологічних підстав справедливості дозволяє системним чином встановити всі можливі форми буття і суттєві ознаки справедливості.

Такий системний підхід до проектування фактично орієнтований на з'ясування суті всіх цінностей соціальної природи справедливості як історичного продукту соціальної системи. Не випадково, в роботі «Система сучасних суспільств» Т. Парсонс розглядає суспільство, як єдність чотирьох підсистем: культурної, соціальної, економічної та політичної. Він вважає, що культурна підсистема виконує функцію збереження і відтворення зразка; соціальна – інтегративну, політична – ціледосяжну, економічна – адаптивну. Підтримка соціального порядку здійснюється через інституціоналізацію системи цінностей, яка є складовою частиною соціетальної і культурної систем. Після цього окремі цінності, що конкретизують загальні ціннісні зразки, стають

частиною кожної конкретної норми, інтегрованої в легітимний порядок. У зв'язку з необхідністю обґрунтування висунутої гіпотези слід хоча б коротко зупинитися на предметному розгляді форм буття соціальної справедливості в механізмі соціальної регуляції.

Сучасний філософ А.А. Гусейнов вважає наступне: «загальна справедливість фактично відповідає на питання про призначення і сенс спільного, об'єднаного, соціально упорядкованого існування в суспільстві і державі. Приватна ж справедливість є санкціонованою системою «розподілу благ і тягот (переваг і недоліків, вигод і втрат) спільного життя людей в рамках єдиного соціального, державно організованого простору» [42, с. 206].

На думку економістів Ф.І. Біштока, А.І. Єрмакова, Н.Ф. Наумова та ін. вона: «вимагає відповідності між реальною значущістю різних індивідуумів (соціальних груп) і їх соціальним становищем, між правами і обов'язками, між працею і винагородою» [6, с. 7].

Очевидно, що в системі координат механізму соціальної регуляції онтологічні підстави категорій «загальної» і «приватної» справедливості взаємопов'язані і взаємно обумовлені в силу їх загальних державносуспільних начал. Ступінь і глибина їх пізнання, розуміння їх активної частини суспільства обмежені ситуацією соціального вживання в матеріально-духовному світі окремої особистості. У цьому світі в окремі взяті моменти часу під впливом численних факторів швидкий розподіл благ і негараздів по-різному співвідноситься з суспільним ідеалом справедливості.

У цій якості справедливість є елементом цілого – загальної справедливості. Накопичення інформації результатів спільного існування в суспільстві колективу або індивідуумів завжди є одним з необхідних умов суспільного сприйняття і розуміння суті життєвої доцільності соціальних змін.

І.Б. Кузнецова розмежовує справедливість за сферами суспільного життя. При цьому предмет (система однорідних відносин) як критерій її диференціації не розглядається. Тим часом, в кожній такій сфері можуть бути присутніми різні відносини, що вимагають різних імперативів справедливості. Тому

обґрунтовано виглядає думка М.В. Преснякова, що в цій ситуації більш адекватною буде диференціація справедливості, заснована на обліку однорідних груп громадських відносин [39, с. 11].

Більш того, хоч і імпліцитно, подібний підхід, як це показує Б.Н. Кашников, присутній вже у Аристотеля. Йдеться про розмежування, з одного боку, що справедливість зрівнює і розподіляє, а з іншого – різних модифікацій в області відплати, розміну і розподілу [24, с. 118].

Доречним також буде привести визначення даного поняття сформульованого соціальним психологом Дж. Мейерс . У глосарії до роботи «Соціальна психологія» він вказує, що «справедливість (equity)» – це стан, при якому «дохід» кожного учасника від взаємин пропорційний його «внеску» [27, с. 133].

У політико-правовому аспекті важливо відзначити, що, наприклад, для лібералізму найбільш важливим є розуміння справедливості як рівноправності, або рівності всіх перед законом (правом). Закон є верховенство права, а значить вища доцільність і справедливість. В цьому випадку індивідууми мають однакові права і обов'язки (формальне рівність), де фактична нерівність є несуттєвим обставиною.

Найнепримиреннішим опонентом такої інтерпретації справедливості були прихильники соціалістичної і комуністичної ідеології, суть якої можна виразити в тезі: формальна рівність прирікає реально нерівних людей на фактичну нерівність, що несправедливо.

Аналіз цих підходів свідчить про їх недосконалість, незважаючи на те, що кожен з них має численних прихильників. Кожен з них близький до глибокого і всебічного розуміння феномену, але і вони його не досягають в силу неочевидності реалізації проголошених політико-правових імперативів. Всі вони інтерпретують справедливість через категорії «несправедливість», «свобода», «несвобода», «рівність», «нерівність», «розподіл», «відплата» і «обмін».

В умовах культурного різноманіття як основного тренду суспільного розвитку на початку XXI століття для сучасної України актуальною видається дефініція поняття «соціальна справедливість», заснована на:

– культурно-історичній варіативності системи однорідних груп суспільних відносин розподілу, відплати або обміну як соціального ціннісного регулятора в механізмі соціальної регуляції;

– новій гуманітарній парадигмі (цивілізаційний підхід), в рамках якої на основі інтегрованого вираження всіх досягнень соціально-філософської думки, концепцій соціальної справедливості відбувається відмова від вибудовування одновимірної шкали цінностей справедливості.

У цьому випадку виключається протиставлення цивілізацій Сходу і Заходу і в якості основи обирається адекватне розуміння і узгодження цінностей її різноманітних втілень в конкретних соціумах, не применшуючи значення їх особливостей і визнаючи їх виключне рівноправність.

У цьому контексті в якості гіпотези пропонується наступна дефініція поняття «соціальна справедливість».

Соціальна справедливість – це нормативна ідея домінанти історично конкретної культурно-цивілізаційної форми балансу свободи і рівності індивідів, яка інституціоналізує в договірній традиції контрактні відносини між соціальною державою і громадянським суспільством на основі принципів солідарності і субсидіарності .

Очевидно, що саме в рамках світогляду формуються сенси і цінності соціальної справедливості. Може бути, тому, слід погодитися з соціологом В.Н. Аргуновою про те, що: «поняття» соціальна справедливість» має «драматичну долю» через активне його використання в політичних ідеологіях» [3, с. 112].

Соціально-філософські смисли і культурні цінності цього соціального регулятора проявляються в нормативному характері і значущості «домагань соціальної справедливості» як системи відносин у вирішенні протиріч актуальних проблем сучасних суспільств. Більш того, практична спроможність

соціальної справедливості свідчить про те, що її форма вираження цінностей і зміст її регулятивних можливостей завжди історично конкретні.

Форма і зміст соціальної справедливості залежать від нормативного значення тих чи інших цінностей, які беруть участь в регуляції, в якісних переходах суспільства від одного стану в інший.

Таким чином, соціальна справедливість як система відносин в сфері відплати, розміну і розподілу існують в реальному світі в різних аспектах, які можна характеризувати не тільки сферами суспільного життя, а скільки тими чи іншими однорідними групами (системами) суспільних відносин.

У цьому універсальному сенсі соціальну справедливість допустимо представляти як системи однорідних груп суспільних відносин розподілу, відплати або обміну.

Визнання вірності вивідних положень про соціальну справедливість як системи однорідних груп суспільних відносин розподілу, відплати або обміну – базового соціального ціннісного регулятора суспільного життя, в яку включені всі її суттєві ознаки, відповідні цінностям вищого порядку, є необхідною умовою для розгляду функціонального початку справедливості, яке виражається і в змістовно-інтерпретаційній підставі.

Соціальна справедливість – це один з поширених суспільних ідеалів панівної в суспільстві парадигми свободи і рівності. Зміст цієї ідеї змінювався протягом історії людської цивілізації. Напевно, перше в історії суспільної свідомості народження ідеї справедливості було пов'язане з визнанням незаперечності і необхідності проходження встановленим порядком первісного устрою життя. Більш складне розуміння справедливості, що включає наділення людей благами, виникає в міру ускладнення суспільного життя, тобто в період виділення окремих індивідів з роду. Спочатку воно означало головним чином рівність всіх людей в користуванні засобами життя і правами. З виникненням приватної власності і соціальної нерівності справедливість починають відрізняти від рівності, включаючи в неї і відмінність в положенні людей згідно з їх гідністю.

Соціальна справедливість є найважливішою категорією соціально-філософської думки, моральної, правової і політичної свідомості і являє собою певну узагальнену моральну оцінку відносин. Категорія справедливості може бути застосована до оцінки різних суспільних явищ і фактів, до оцінки відносини особистості до суспільства, а також до сфери міжособистісних відносин. Справедливість, як моральне поняття, може виступати в ролі критерію моральної оцінки, в ролі почуття, в ролі норми, мотиву поведінки і, нарешті, в ролі морального ідеалу.

2.2. Загальні принципи та методика формування розуміння соціальної справедливості у суспільстві

У складному механізмі соціальної регуляції громадського порядку, забезпечення свободи індивідуума і блага суспільства соціальна справедливість виступає в двох іпостасях як цінність і як регулятивний принцип.

Соціальна справедливість накопичує і реалізує консолідуючий потенціал тільки тоді, коли її носії враховують її ціннісні і регулятивні потенції в їхній предметній єдності.

В іншому випадку інтерес носіїв справедливості до її функціональної цінності втрачається. Отже, недостатній рівень задоволеності цього абстрактно-конкретного інтересу є спонукальним мотивом актуалізації соціальної справедливості.

У цьому випадку соціальна філософія, будучи частиною інтелектуально-духовного світу людської цивілізації, в концентрованому вигляді з одного боку висловлює цей інтерес, а з іншого – створює можливості його задоволення. За допомогою переходу від неусвідомленого до усвідомленого, від непізнаного до пізнаного в дослідженні життєдіяльності соціуму філософія сприяє формуванню як інтересу, так і можливостей його задоволення в їх нерозривній єдності.

У цьому контексті допустимо припустити, що в постмодерністському суспільстві саме в цьому втілюється сучасне призначення соціальної філософії.

Ціннісно-функціональний підхід до справедливості дає можливість дослідження змістовного потенціалу її цінностей в алгоритмі функціонування того середовища, де вона існує і розвивається.

За своєю функціональною природою ресурси і можливості справедливості в часі і просторі носять динамічний характер. Вони характеризуються постійними змінами та поточним станом ступеня стійкості соціальних цінностей. Саме стан цих багатовимірних цінностей (моральних, правових, політичних і т.д.) в певні моменти і інтервали часу визначають місце і роль справедливості в механізмі соціальної регуляції.

Цінності є історичним соціокультурним «продуктом» суспільства. В цьому проявляється їх життєздатність в світі, що змінюється.

Це твердження можна пояснити на наступному прикладі. У радянський період розвитку України в суспільстві сформувалася певна система цінностей, яка знайшла своє втілення в соціалістичній справедливості. Десять років радикальних реформ призвели до колосальних втрат, перш за все, в духовній сфері життя соціуму. Вибух соціальної структури і політичного управління суспільством, переділ власності і багато інших подій негативно позначилися на тих процесах, які пов'язані з реалізацією справедливості, з формуванням нових суспільних уявлень про її образ.

Разом з тим, важко обґрунтувати припущення, що така тенденція суспільного сприйняття може змінитися найближчим часом. В умовах зміни масової психології і масової свідомості населення ця тенденція і сьогодні не дозволяє багатьом дослідникам сформулювати чітку і зрозумілу картину світу справедливого суспільства.

У цій ситуації справедливість набуває для соціуму функціональну цінність, перш за все, в якості реально здійсненою ідеї, яка має безліч проявів. Ця ідея живе в свідомості її носіїв і в створених ними постановах, створюючи

можливості розробки нової стратегії суспільних відносин в реально існуючій функціональній системі відносин розподілу, відплати або обміну.

Наприклад, з точки зору узгодження бажань і потреб суспільства: «всі уряди змушені співвідносити запити громадян зі своїми обмеженими можливостями щодо їх задоволення...» [28, с. 64].

Отже, можемо припустити, що соціальна справедливість позиціонується суспільством як мета, засіб і результат функціонування механізму соціальної регуляції. У цьому особливу якість соціальна справедливість як підсистема соціальної системи виступає регулятивним принципом її розвитку.

У предметній єдності ціннісні і регулятивні потенції цього принципу соціальної системи виражаються саме в цих атрибутах механізму соціальної регуляції.

Очевидно, що ідеали справедливості формують обсяг і зміст загального соціального поля громадських прагнень, вектори і спрямованість уявлень індивідів про свободу і благо. Саме в цій якості справедливості – ідея є метою соціуму, а точніше – частиною мети більш високого порядку (створення певного життєустрою з певною системою цінностей).

Якщо взяти для прикладу Росію, то соціолог М.К. Горошков, актуалізуючи категорію «російська мрія», визначав мету соціологічного дослідження як з'ясування особливостей «російського соціального проекту», образу бажаного майбутнього, оскільки існуюча модель суспільства неадекватна принципам соціальної справедливості (мова йде, перш за все, про благополучну частину населення старше 30 років). При цьому цей фахівець використовував понятійний ряд, який включав в себе категорії («мрія», «ідентичність», «цінності» і т.д.), близькі по духу поняттю «справедливість» [12, с. 3].

Аналогічну картину ми маємо можливість спостерігати і в Україні, яка не зуміла адекватно трансформувати соціальну рівність з періоду СРСР у соціальну справедливість. Але при цьому залишилась позаду навіть Росії через

відсутність масштабних ідеологічних дискусій та, як наслідок, відсутності власної чіткої ідеології.

У справедливості як образу, предмет прагнень формується, в тому числі і в рамках певних філософських, політико-правових парадигм, які панують і реалізовані в конкретному соціокультурному середовищі. В даний час відбувається поступова інтеграція концептуальних підходів до пояснення явищ і процесів суспільного життя. Пізнання суспільства, як системного цілого, що розвивається за своїми об'єктивними законами, в XXI столітті вже явно недостатньо для дослідження його цінностей і регулятивних можливостей. Складна система взаємозв'язків нестійкого розвитку соціального світу XXI століття, соціально-економічні катаклізми, революційні зміни в науці і техніці сьогодні багато в чому характеризують перехід від традиціоналізму до постмодернізму в аксіологічному дослідженні соціальних явищ. Наприклад, все більше актуалізується дослідження справедливості в контексті парадигм соціальної психології (теорії когнітивного розвитку, запропонованої Л. Колбергом та його послідовниками; теорії справедливості/об'єктивності та процесуальної справедливості [61, с. 384].

Йдеться про результати повномасштабного синтезу знань про об'єктивні і суб'єктивні початки природи, суспільства і людини, де соціальна справедливість виступає як ціннісно-функціональний принцип сталого розвитку, збереження і відтворення реального і віртуального життя. Подібні твердження потребують відповідних обґрунтуваннях, а при їх відсутності – вони можуть бути прийняті в якості гіпотез.

У ціннісно-функціональному вимірі соціальна справедливість як мета характеризується безліччю ознак, в числі яких можна назвати наступні:

- «вона є сутнісною характеристикою мети національної стратегії сталого розвитку країни;
- вона існує, як абстрактно-конкретна ідея, яка завжди повинна відповідати системі цінностей середовища і динамічно розвивається;

– вона відома в латентному стані, але в будь-якому випадку повинна піддаватися вимірюванню;

– вона є похідним результатом особистого і громадського досвіду, духовної спадщини загальнолюдської філософської думки і цінностей (західних чи східних) цивілізацій;

– процес її формування внутрішньо суперечливий і неоднозначний, оскільки він схильний до впливу безлічі суб'єктивних і об'єктивних факторів;

– вона детермінована інтересами її носіїв і завжди є концентрованим виразом предмета прагнення більшості або меншості» [61, с. 386].

Соціальна справедливість як абстрактно-конкретна ідея – предмет прагнення соціуму, що генерує складні соціальні процеси і в рамках договірної традиції виступає консолідованою основою не тільки його виживання, а й розвитку.

Історична сила ідей соціальної справедливості забезпечується стабільністю і спадкоємністю системи цінностей соціуму, її сполученням з ідеями свободи і рівності, її своєчасної та ефективною реакції на зміни суспільних відносин в механізмі соціальної регуляції. Але не тільки ця обставина забезпечує її історичну життєздатність.

Цей предмет прагнень невикорінний і силу того, що для багатьох представників цивілізації досягнення справедливості стає їхньою місією в боротьбі з несправедливістю, з нерівністю і з несвободою. А якщо вони мають певну харизму і інші внутрішні здібності, то виявляється, що їх роль в історії в такій якості часто є дуже значущою.

З цієї точки зору, існування людини і суспільства незалежно від форм організації життя робить процес формування соціальної справедливості, як цілі – нескінченним.

Справедливість, як результат функціонування механізму соціальної регуляції, є таким собі проміжним підсумком досягнення належного, тобто продуктом соціальної практики, в якому втілюється її ідейний образ або система однорідних відносин розподілу, відплати або обміну.

Справедливості, як результату характерні ті ж самі ознаки, які властиві їй як цілі, що цілком зрозуміло. Разом з тим, досягнутий результат – це завжди лише наближення до ідеалу. Виявляється, що в суспільних відносинах, які постійно змінюються, рух в заданому напрямку часто набагато важливіше, ніж отримання шуканого. Оцінка справедливості, як результату дії механізму соціальної регуляції, завжди враховує особливості історичного моменту, як частини загального історичного процесу.

Соціальна справедливість як засіб механізму соціальної регуляції характеризується її інструментальними можливостями, які втілюються в певних формах функціональної спрямованості [34, с. 25].

До таких форм соціальної справедливості можна віднести форми її реалізації та форми її відновлення, які відрізняються один від одного інструментальним застосуванням для досягнення певних цілей.

Наприклад, мова йде про реальну можливість інструментального використання справедливості в будівництві спільного комунікаційного простору, де право вибору, участі в ньому належить індивіду, соціальній групі. В цьому випадку, фундаментальним питанням на яке повинна бути дана відповідь для створення механізму соціальної регуляції: Як забезпечити реальне досягнення створеного людською цивілізацією (західною і східною) ідеалу справедливості?

«Вся історія філософської думки пов'язана з пошуком відповідей на поставлене запитання. В умовах дії безлічі невизначених факторів суспільного розвитку вибір форм соціальної справедливості, як інструменту соціальної регуляції, стає різноманітним. Це пов'язано з тим, що справедливість-інструмент носить універсальний характер, оскільки забезпечує виконання та підтримання будь-яким соціумом, як мінімум, чотирьох життєвих функцій: адаптації, визначення мети, інтеграції, а також збереження форми і зняття напруженості» [34, с. 31].

Саме тому особливого значення набуває проблема розробки критеріїв актуалізації справедливості. Йдеться про приведення цього інструменту

соціальної регуляції в стан, що відповідає сучасним умовам суспільного розвитку.

Ці функціональні критерії повинні бути узгоджені, діяти синхронно і ефект їх дії в просторі і в часі повинен носити синергетичний характер. Тим самим вони повинні забезпечувати виявлення і реалізацію тих можливостей розглянутого інструмента, які будуть ефективні при досягненні ідеалу справедливого суспільства.

Загрози і виклики сучасного світу стали набагато небезпечніше і непередбачуваними. У XXI столітті це глобалізація процесів за рахунок соціальної регуляції. Отже, питання визначення необхідних і затребуваних інструментів повинні розглядатися не тільки в межах окремо взятого соціального середовища.

Вибір критеріїв актуалізації справедливості-інструменту безпосередньо пов'язаний з проблемою співвідношення справедливості і несправедливості в сучасному світі і характеризується двома важливими обставинами:

- необхідністю відповідності обраних критеріїв, що склався і змінюється в соціальному середовищі;
- здатністю забезпечити досягнення змін в часі і просторі механізмів соціальної регуляції.

Такий проблемно-проектний підхід до процесу пошуку критеріїв актуалізації справедливості дозволяє взяти до уваги динамічність змін життя цього явища, його інструментальних можливостей в поточному і прогнозованому станах механізму соціальної регуляції. При цьому важливо відзначити, що на якість цього процесу впливає безліч різнопланових (соціокультурних, політичних, правових, економічних і т.д.) факторів.

Вкрай низький рівень суспільної злагоди і недостатня ступінь взаємної довіри є підсумком «надбань» України в кінці XX століття теорії і практики західноєвропейської моделі суспільного договору про принципи державного і суспільного устрою.

Слід визнати, що коли реальний суспільний договір між основними соціальними верствами і групами суспільства відсутній, виникає ситуація розколотого суспільства, тобто відсутність основи – прийнятного рівня суспільної згоди з питання: що справедливо, а що ні. Саме ця обставина підвищує важливість проблеми суспільної довіри: довіри між людьми, між соціальними групами, між суспільством і владою.

Це вказує на необхідність пошуку способів і форм досягнення розумного компромісу між різними соціальними інтересами. В цьому випадку керований процес його легітимізації і легалізації повинен забезпечувати справедливий розгляд інтересів всіх соціальних груп і бути адекватним подіям, що відбуваються в даний час і в доступному для огляду майбутньому. В іншому випадку нарощування взаємної недовіри між основними групами соціуму реально може привести до необоротних процесів руйнування суспільства, що було продемонстровано в 2014 році. Міркування на цю тему призводять до постановки питання: Хто ж має виступати гарантом забезпечення реальності суспільного договору?

Для України це, перш за все, держава, котра починає процес формування громадянського суспільства та виступає ініціатором соціально значущих ідей і уявлень про справедливість. Йдеться про законодавчу владу, що створює як правові (справедливі) і неправові закони, про судову владу, яка має стати гарантією макросоціального спокою і конституційної стабільності. Але в той же час через перебування всіх важелів впливу у руках олігархічної системи – такий механізм видається майже неможливим.

У подібному випадку спостерігається багатьма соціологами ефект відторгнення, що характеризує нестійкість зв'язку держави і суспільства, в основі якого лежить соціальна оцінка справедливого і несправедливого в діяльності органів влади та посадових осіб.

Сучасний підхід розумної егоїстичності базується на прагматизмі, раціональному баченні приватної користі, як частини суспільного блага. Лінія поведінки в цьому випадку будується за наступними правилами: я теж не

виживу, якщо загинуть інші; сьогодні життя не закінчується, тому треба зберегти ефективність надовго, а це неможливо досягти, якщо тебе цікавить тільки теперішня вигода.

Неформальні механізми засновані на тому, що поведінка і вчинки людини знаходяться поза залежністю від наявності або відсутності тих чи інших юридичних санкцій. Такі неформальні механізми створюються і відтворюються культурою і традицією. Вони визначають уявлення про справедливе і несправедливе, які є свого роду «стрижнем» поширеним і визнаним більшістю в суспільстві моралі. В цьому випадку серцевиною регулятивного неформальних механізмів виступають моральні цінності соціальної справедливості, що масово відтворюються людьми в процесі соціальної адаптації. Функціонування формальних механізмів забезпечується нормами права, системою права і правозастосування. Саме формальне право надає моральним цінностям юридичний статус, забезпечуючи їм захист з боку держави. Тоді першоосновою регулятивного формальних механізмів виступають правові цінності соціальної справедливості [25, с. 22].

Великою необхідністю постає здатність тих чи інших форм соціальної справедливості створити необхідні передумови для зміни «суспільства споживання», сформованого в Україні ХХІ століття. Створення в Україні «суспільства споживання», в рамках якого отримання благ, багатств і послуг (продуктів людської діяльності) стало домінуючим фактором соціального розвитку. Товариством споживання є таке, де не тільки є предмети і товари, які бажають купити, але де саме споживання спожито в формі міфу.

У цьому контексті Україна відстає від інших розвинутих країн, які в другій половині ХХ століття вже створили подібну громадську модель. Звісно ж, що такий соціальний метаболізм таїть в собі загрозу, перш за все, ментального розмивання соціально-економічних принципів формування цінностей в соціальній регуляції суспільних і приватних відносин.

Держава, неефективно витрачаючи ресурси суспільства, стимулює споживання в чистому вигляді. Багато в чому штучний розвиток цієї моделі

відображає багато причин кризових явищ в матеріальній та духовній області суспільства через грошово-кредитну або бюджетну систему. Потрібно починати розвивати не споживання, а розкриття людського потенціалу. Головне завдання модернізації – зробити людей самодостатніми, здатними приймати рішення, не орієнтуючись тільки на потреби першого порядку. Але вони для цього повинні бути здоровими і освіченими, отже, в країні повинні бути добре розвинені медицина і освіта, і найголовніше – у них повинна бути власність, як мінімум своє житло. І в першу чергу треба вкладати саме в це. Якщо кожна людина буде володіти гідним житлом, стане незалежним власником, вона буде здатна без додаткових поштовхів в спину розкривати свій потенціал. І самостійно створювати нову економіку.

Отже, припустимо, що створений «суспільством споживання» механізм життєзабезпечення в ХХІ столітті стає контрпродуктивним. Подальша доля соціуму, як нерівноважної системи, залежить від того, наскільки вона готова до змін і на яких засадах буде це відбуватися, в тому числі в питанні вибору справедливості, як інструменту соціальної регуляції.

Слід зазначити, що в рамках відомих західноєвропейських концепцій філософії постмодернізму, як феномена культури, фетишизація предметів споживання «в принципі заперечує можливість достовірності та об'єктивності...», такі поняття як «справедливість» або «праота» втрачають своє значення...». Стан втрати ціннісних орієнтирів сприймається теоретиками постмодернізму як нові реалії сучасного етапу суспільного розвитку [9, с. 12].

Справедливість, зберігаючи рівноважний стан, як прояв особистісного, суспільного і державного компромісу, потенційно здатна виступити соціально ціннісним регулятором суспільного життя. У цьому аксіологічному сенсі зміна уявлень, ідеології справедливості стає каталізатором заміни або конвергенції менталітету суспільства, його цільових установок і орієнтирів.

Самодостатність розглянутого інструмента механізму соціальної регуляції також визначається ступенем досягнення функціональної мети. У цьому дискурсі зміна духовного життя суспільства – це зміна його уявлення

про справедливість. Об'єктивні та суб'єктивні початки функціонального призначення справедливості різні, що є проявом рефлексії суспільства і рефлексії індивідуума.

Пошук сутнісного в функціональне призначення соціальної справедливості лежить в площині розгляду співвідношення понять «соціальної справедливості» з іншими суміжними поняттями («насильство» (політичного, етичного), «дискримінації»), а також в сфері використання соціологічних знань про цей об'єкт.

В цілому, досягнення соціології дозволяють зробити висновок, що функціональне призначення справедливості безпосередньо пов'язано, перш за все, з трьома ціннісними категоріями: моральної, міжособистісної і правової. Справедливість – явище мінливе, воно є важливим елементом моральної і правової свідомості, по-різному проявляючись у постановах і у взаємодіях індивідів.

Спільний простір форм буття справедливості в процесі її реалізації і відновлення в системі особливих відносин формує її функціональну самодостатність як здатність реально і результативно брати участь в досягненні цілей механізму соціальної регуляції.

Самодостатність справедливості в життєдіяльності характеризується не тільки її потенціалом, але і здатністю до його реалізації. В цьому випадку справедливість з одного боку бере активну участь у функціонуванні механізму соціальної регуляції, а з іншого – вона сама відчуває його вплив і вплив. Цей суперечливий і складний процес є джерелом не тільки багатьох соціальних конфліктів, а й багатьох причин неефективного використання регулятивних можливостей справедливості, наприклад як властивості людської поведінки. Фрідріх фон Хайек з цього приводу писав, що строго кажучи, справедливим чи несправедливим можна назвати тільки поведінку людини [55, с. 199].

Функціональна система відносин розподілу, відплати або обміну цікава носіям-джерел справедливості саме в прикладному якості. Це пов'язано з її

очевидною практичною цінністю, з очікуваним результатом у процесі досягнення ідеалу, тобто з тим благом, яке ця система допомагає реально отримати в поточному часі. Тим самим, приватна справедливість функціонально забезпечує прагнення до ідеалу загальної справедливості.

У цьому сенсі атрибути функціональної самодостатності (інструментальна цінність і функціональне призначення) справедливості, а вірніше – їх прояви характеризують стан її інструментальної самостійності в механізмі соціальної регуляції.

На жаль, слід визнати, що з точки зору можливості реалізації інструментального потенціалу справедливості в результатах дій держави її функціональна самодостатність в ряді випадків виглядає скоріше ефектною, ніж ефективною. В умовах незадовільного державного управління, заснованого на ірраціональному вирішенні тактичних завдань і «ручному» режимі управління, самодостатність справедливості, швидше за все, існує тільки як декларативна ідея. Її популізм часто не дозволяє перевести вирішення проблем у площину практичних дій.

В цілому, наведений перелік критеріїв актуалізації справедливості в механізмі соціальної регуляції відображає стратегічний рівень поставленої проблеми, враховує основні соціально-філософські проблеми соціуму на даному історичному етапі розвитку.

Разом з тим, в залежності від вибору досліджуваних сфер життя соціуму, груп однорідних суспільних відносин критерії актуалізації справедливості можуть трансформуватися, доповнюватися і конкретизуватися.

Критерії дозволяють виміряти і оцінити здатність справедливості інструмента соціальної регуляції актуалізуватися в необхідній суспільством точці. Це означає, що актуалізація соціальної справедливості є зміна її буття. З одного боку адаптацію її традиційних цінностей до сучасного механізму соціальної регуляції з метою підтримки його гомеостазу, а з іншого – впровадження (проникнення) її нових цінностей в існуючу реальність з метою її зміни.

Форми і способи актуалізації справедливості, як різні сукупності зовнішніх рис процесу управління її переведення з одного стану в інший, є проявами (результатами) застосування вищенаведених критеріїв.

Початок їх фактичного соціального запитання визначається ступенем незадоволеності поточним станом соціальної справедливості, як морально-етичних заходів, з боку тих, хто в змозі забезпечити «запуск» і функціонування процесу управління її впровадження і адаптації.

Для сучасної України перехід зі стану можливості в стан дійсності на практиці являє собою важко вирішувану проблему соціального управління. Причини цього, перш за все, лежать в уявленнях про співвідношення політичної кон'юнктури і соціальної справедливості у тих, хто сьогодні реально здатний змінити ситуацію.

2.3. Модель застосування категорії соціальної справедливості у процесі державотворення

Питання соціальної справедливості завжди постає найгостріше в переломні моменти історії, коли виникає необхідність зіставлення фактів реального життя з об'єктами громадських інститутів, виявлення ступеня їх відповідності та вироблення нових принципів функціонування суспільної системи.

Так соціальна справедливість міцно закладена в свідомість громадян. Якщо розглядати справедливість у вигляді ідеї, то вона може охопити величезну кількість людей, тому політична система держави зацікавлена в її повній і всілякій реалізації.

Справедливість часто обговорюється в політичних дискусіях, у політичній філософії. Передбачається, що політична філософія розглядає переважаючі моральні і політичні погляди, вона не передбачає їх істинності і остаточного рішення, відрізняючись рівнем абстракції і завданнями

дослідження. Досліджуючи цінності, ідеали, принципи, в політичній філософії вони отримують раціональні осмислення.

Грунтуючись на соціальній відповідальності, соціальна справедливість, є однією з фундаментальних підстав цивілізації і прогресу. Таким чином, мета справедливості як чесності в формі політичної концепції практична, а не метафізична, або епістемологічна. Тобто вона постає не в якості справжньої концепції справедливості, а як основа свідомої і бажаної політичної угоди між громадянами – вільними і рівними особистостями [62, с. 228].

Одне із завдань справедливості – регулювання «політичних інтересів», встановлення нейтральних правил, які мають моральний характер, певні моральні обмеження.

За часи радянського союзу суворе проведення в життя принципу соціальної справедливості – було найважливішою умовою єдності народу, політичної стійкості суспільства, динамізму розвитку. Однак зараз можна стверджувати, що поняття соціальної справедливості з початку становлення СРСР трансформувалося в поняття соціальної рівності.

Соціальна справедливість має бути головним фактором єдності і стабільності нашого суспільства, тому вона повинна своєчасно реагувати на що відбуваються суспільні зміни, виробити нові, гнучкі принципи соціальної політики.

Турбота про людей – головне завдання нашої держави. Держава несе відповідальність за громадянина і тому зобов'язана піклуватися про зміцнення гарантій прав (на працю, відпочинок, освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення і т.д.) і свобод (свобода слова, друку, зборів, мітингів, демонстрацій та ін.).

Разом з тим соціальна справедливість в високо цивілізованому суспільстві передбачає забезпечення гідного життя тих, хто не здатний зробити цього сам (діти, люди похилого віку, інваліди) за рахунок тих, хто може і повинен забезпечити себе. В цьому плані суспільство являє собою якусь піраміду, на вершині якої знаходяться працездатні, але наділені мораллю і

правом найбільшої соціальної відповідальності. Середину піраміди займають ті, хто не може забезпечувати інших, але ще цілком забезпечує себе. Величезну підставу цієї піраміди, що складається з уже названих соціальних груп показує рівень цивілізованого суспільства. Голодні люди похилого віку і діти, безправні інваліди – це те, що не можна заховати за красномовною риторикою [58, с. 34].

Досягнення справедливості – це не тільки розробка і впровадження нових, більш гнучких і ефективних форм розподілу, як матеріальних благ, так і політичних прав і свобод.

Про соціальну справедливість ми говоримо, коли певні відносини набувають громадський характер, суспільну значимість, вона регулює відносини соціальних груп або особистості і суспільства.

Соціальна справедливість, як оціночне поняття, взаємодіє з економікою, правом, політикою, мораллю. Об'єктами оцінки цього поняття є:

- 1) ставлення держави до індивіда;
- 2) відношення індивіда до суспільства, держави, нації і т.д.;
- 3) дії однієї особи по відношенню до іншої.

Грунтуючись на соціальній відповідальності, соціальна справедливість, є однією з фундаментальних підстав цивілізації і прогресу.

Поняття справедливості відноситься не тільки до оцінки поведінки людини, але і містить в собі вимоги до стану суспільства, до характеру суспільних відносин і оцінку цього стану і соціальних явищ під певним кутом зору. Наявність соціально-правового аспекту дає можливість визначити її роль моральної сили, яка регулює дії людей. Її об'єктивна цінність повинна бути розкрита через аналіз безпосереднього зв'язку розуміння справедливості з економічним, правовим становищем особи в соціумі.

Основи соціальної справедливості в їх сучасному розумінні було використано у Загальній декларації прав людини, прав дитини тощо, а також в законах багатьох країн.

Виділяють два аспекти категорії справедливості, які допомагають уточнити її, – це соціально-правовий і моральний, маючи на увазі теоретичне і

практичне значення. Розглядаючи поняття справедливості, оцінюють не тільки діяльність і поведінку особистості, але і враховують вимоги суспільства, його вимоги і стану, так як вона регулює діяльність окремих людей. Об'єктивно її оцінювати можна лише у взаємодію з економічними, політичними, правовими та громадськими положеннями в суспільстві. Для здійснення справедливості треба викоринити голод і злидні, безробіття, соціальні хвороби, соціального і національного гніту і нерівності.

Сюди ж відносяться гарантія особистих прав громадянина (недоторканість особи, житла, таємниці листування, телефонних переговорів і т.д.). Однак ці вимоги розкривають не всі принципи справедливості. Несправедливість морально розкладає людей, знижує їх відповідальність перед суспільством.

Соціальна справедливість в суспільній свідомості розуміється як «справедливе суспільство», для якого характерно:

- проведення в життя принципів оплати по праці, ліквідація, як зрівнялівки, так і привілеїв в доступі до джерел споживання;
- рівноправність, здійснення демократичних прав і свобод, правова держава.

Головне завдання соціально-політичної справедливості – це визначення сукупності явищ соціальної справедливості в різних областях життєдіяльності людини, які в даний момент зможуть сприяти прогресу особистості і суспільства, створення адекватних умов для їх здійснення, виходячи з нової економічної, соціальної, політичної системи.

Завдання соціально-політичної справедливості:

- 1) «визначення соціальних критеріїв економічного розвитку;
- 2) вдосконалення справедливості, принципів розподілу, зміцнення справедливої трудової мотивації;
- 3) оптимізація процесів соціально-справедливого розвитку особистості, її здібностей, індивідуальностей;

4) наповнення справедливості змістом особистих і громадянських прав і свобод;

5) зміцнення соціальної справедливості як ціннісно-нормативного ядра політичної культури» [2, с. 33].

Політичний процес висловлює ідеї справедливості і передбачає примирення конфліктів, скарг, вимог, обмежує дії особистостей і суспільства до рівня взаємної сумісності. Розрізняють три види справедливості таких політичних процесів: чисту (опоненти незгодні один з одним, але визнають процедурне рішення), досконалу (при використанні роздільного критерію, незалежного, для забезпечення прийняттого рішення) і недосконалу (де неможливо використовувати роздільний критерій) процедури.

Таким чином, забезпечуються рух політичного процесу і, якщо в цьому виникає необхідність, його коригування, реформування з урахуванням двох обов'язкових вимог. З одного боку, повинні бути цілком визнані і захищені рівні основоположні політичні свободи з їх справжньою цінністю. Це необхідно для того, щоб всі учасники процесу в рівній мірі володіли можливостями значимої політичної участі. З іншого боку, політичний процес повинен заслуговувати довіри, оскільки результатом його стануть законодавство і політика, що носить справедливий характер [44, с. 197].

Соціальна справедливість – це запорука стійкості громадської структури, а досягнення справедливості – найважливіший сенс суспільного прогресу. Об'єктивна оцінка суспільних відносин є критерієм оцінки таких показників як мета, засіб, результат. Мета справедлива, якщо відповідає реальним потребам, держави, суспільства, індивіда. Соціальна політика, висловлюючи в нашому демократичному суспільстві людські інтереси, повинна враховувати всі категорії населення.

Справедлива соціальна політика є основою суспільної злагоди і солідарності суспільства. Соціальна справедливість – це рівні шанси всіх початківців життя в доступі до освіти, роботи, культури, охороні здоров'я і житла. Це рівне право на соціальне забезпечення в старості і гарантія

економічної підтримки тим, хто не з власної вини не має можливості працювати. Це однаково шанобливе ставлення до всіх людей, незалежно від їхнього соціального походження, матеріального достатку, національності, віросповідання і переконань.

Ідея та умови досягнення справедливості повинні перетворитися в одну з основ подальшого розвитку людського суспільства. Цінність цієї ідеї в тому, що вона містить позитивні елементи. Отже, без справедливості немає, і не може бути ніякого стабільного миру або безпеки, ніякого соціального розвитку, ніякої свободи особистості, людської гідності або прийнятної якості життя для всіх.

Україна досі відноситься до розряду країн з перехідним станом економіки, права та політики, а суспільство змушене існувати в умовах постійної системної кризи. При цьому до сих пір не вирішене питання територіальної цілісності держави. Однією з головних причин цього є нівелювання значимості опори в механізмі регулювання, зміна ціннісних орієнтирів і уявлень про справедливість. У процесі соціальної регуляції це нівелювання ще далеко не завершено, оскільки вплив неконструктивних факторів на стійкість взаємодії форм буття справедливості досі залишається суттєвим. Слід визнати, що остаточний вибір змісту нової її аксіологічного моделі супроводжується гострою політичною боротьбою і спробами штучного маніпулювання конкурентними перевагами її цінностей. Безсумнівно, зараз Україна переживає дуже складні часи, що покликані рядом об'єктивних причин: відсутність середнього класу, як більшості, війна на Донбасі та окупація територій, масовий виїзд населення закордон, відтік пасіонаріїв, великий зовнішній борг і тд.

Але це все є лише виправданням, оскільки за 28 років незалежності Україна так і не відійшла від ліберальної держави за своєю суттю, віддаючи весь потенціал та ресурси на руки олігархічним кланам, котрі не зацікавлені в побудові соціально-справедливої держави за рахунок вкрадених ними ж ресурсів у народу.

Наостанок необхідно проаналізувати питання про нерозривність зв'язку тактики і стратегії актуалізації справедливості у сучасному українському суспільстві:

1. У загальній онтологічній і аксіологічній основі тактики і стратегії актуалізації справедливості в Україні в механізмі соціальної регуляції лежать проблеми вибору тих чи інших атрибутів (соціально-правового, соціально-політичного, соціально-економічного і соціально-психологічного і т.д.), компонентів дистрибутивної і процесуальної природи цього соціального регулятора. Тому в рамках світогляду і ідеології (в тому числі наукової, як частини суспільної ідеології), теорії і практики актуалізації справедливості розцінюються як небезпечна тенденція ототожнення різних по суті її ідеалів – громадських, економічних, правових, політичних, абсолютизації європейської моделі цінностей справедливого устрою світу;

Так, філософ М.М. Алексєєв, відмовляючись від абсолютизації правового ідеалу, вважав, що з ним завжди повинен бути поряд моральний ідеал, а політичний ідеал повинен включати в себе правовий і моральний ідеали [1, с. 224].

2. Тактика актуалізації соціальної справедливості включає:

а) комплекс програм і цільових установок адаптації і впровадження цінностей природних компонентів цього соціального регулятора, що реалізуються її зберігачами в короткостроковій перспективі;

б) науково обґрунтована системна діяльність індивідів, груп і соціуму, спрямована в заданий відрізок часу на реалізацію та відновлення цієї соціальної цінності способами, прийнятими в цивілізованому суспільстві людей. Йдеться про статичний і динамічний стан тактики актуалізації соціальної справедливості, які не виключають, а доповнюють один одного;

3) в рамках організації соціального управління цей спосіб актуалізації соціальної справедливості складається з наступних двох взаємопов'язаних по вертикалі рівнів:

– сфера функціонального управління (адміністрування), в межах якої обставини адаптації і впровадження цінностей справедливості піддаються моніторингу, вимірюванню та аналізу відповідності поставленим цілям і завданням.

– область технологічного управління, в рамках якої за допомогою ресурсів і можливостей справедливості в механізмі соціальної регуляції відбувається задоволення інтересів носіїв ідеалів справедливості: суспільство в цілому і окремі індивіди або їх групи.

Підводячи підсумки проведеної роботи на цьому етапі дослідження, можна припустити, що для України проблеми теорії і практики функціональних зв'язків стратегії і тактики актуалізації справедливості мають першорядне значення. Це пов'язано з тим, що в їх основі ігнорування ідейно-теоретичних умов керованої зміни соціальної реальності справедливості або поверхневе сприйняття гуманітарного знання про об'єктивні і суб'єктивні засади цього процесу. Тому, з метою послаблення негативного впливу цих обставин на управління об'єктом в механізмі соціальної регуляції необхідно підвищити роль суб'єктів соціальної мобілізації та активізувати їх участь в системі соціального управління.

Спираючись на дослідження М.М. Алексеєва, можна зобразити модель застосування категорії соціальної справедливості у процес державотворення, перелічити основні елементи, характеристики та акценти. Останнього стосується в першу чергу те, що правовий ідеал не потрібно ідеалізувати. Натомість вбачається необхідність об'єднання морального і правового ідеалів у політичний. Тактика актуалізації соціальної справедливості має включати аксіологічні принципи, що притаманні конкретному суспільству на конкретному етапі та не повинні відрізнятися від ідеологічних установок більшості. Після цього іде сфера адміністрування, що пов'язана з областю технологічного управління.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

3.1 Причини порушення формування категорії соціальної справедливості в контексті державотворення України

Україна в 1996 р. прийняла першу Конституцію незалежної держави, де в ст. 1 закріпила норму про соціальний характер держави. Однак на сьогоднішній день можна констатувати декларативний характер цієї норми: вітчизняною політичною, правовою наукою і практикою не створено цілісної моделі соціальної держави. Трансформаційні процеси вимагають формування нової соціальної моделі держави і розвитку якісно нових соціальних інститутів. На сучасному етапі розвитку декларовані ідеологічні переконання політичних сил, які перебувають при владі, істотно впливають на державні рішення, але не визначають реформи в соціальній сфері. Ідеологія – основна складова для розгляду моделі державотворення, оскільки ґрунтується на теоретичному підході [18].

Для аналізу змісту ідеології найважливішим є програмно-політичний її рівень, тобто той рівень, коли теорія починає об'єднуватися з практикою. Тільки шляхом політичної діяльності ідеологія стає реальністю та підґрунтям для формування суспільної політичної свідомості. Політична ідеологія забезпечує взаємозв'язок між політичною системою та іншими суб'єктами політичного життя, вона встановлює систему символів і знаків, у межах якої розгортається суспільно-політичний дискурс. Тобто ідеологію необхідно співвідносити з політичною діяльністю, оскільки вона виступає суттєвою характеристикою політичної практики людини.

За основу політичних явищ у сучасних суспільствах найчастіше беруть три групи цінностей: національна безпека і незалежність; економічний розвиток

і добробут; свобода, права людини і конституційний порядок. Окрему групу об'єктів політичного світу складають ідеології як результат політичної діяльності ідеологів. Ідеологічні об'єкти є структурними константами політичної культури класів, соціальних груп, окремих осіб.

Однак, як було уже розглянуто у дослідженні, для феномена соціальної справедливості, або ж справедливого суспільства, як кінцевої цілі характерно:

- а) проведення в життя принципів оплати по праці;
- б) ліквідація, як зрівнялівки, так і привілеїв в доступі до джерел споживання;
- в) рівноправність;
- г) здійснення демократичних прав і свобод, правова держава.

В Україні ж протягом всього часу незалежності простежується катастрофічна невідповідність щодо основоположних індикаторів. Нерівномірний розподіл засобів виробництва за часів приватизації у 90-ті роки минулого століття привів до зрівнялівки відповідно до найбільшого прошарку населення. Привілеї до споживання відсутні, але при цьому через практичну відсутність середнього класу українці не можуть дозволити собі якісні джерела споживання, на які заслуговують. Відповідно до цього відсутня і справедлива оплата по праці.

Рівноправність і здійснення демократичних прав і свобод носить здебільшого формальний характер. Загалом, українці мають право обирати представників законодавчої і виконавчої гілок влади, а також право бути обраними. Втім з цим також все неоднозначно. Великий вплив на це склали олігархи, котрі з'явилися на рубежі другого та третього тисячоліття.

За умов абсолютної рівності, котрі були створені після розпаду Радянського Союзу Україна була позбавлена соціальної справедливості. Вищий клас, котрий складають бізнесмени та олігархи, за фактичної відсутності середнього класу в країні та контролю з боку влади перетворився у гегемона, як зазначає В. Глазунов [10, с. 95].

Сучасний стан олігархічної гегемонії був досягнутий за рахунок того, що інтенсивність, а отже, і дієвість «нової ідеології» набагато вище від дієвості повсякденної практики та «традиційної ідеології», тобто завдяки маніпулюванню громадською свідомістю. Як показує українська практика, для забезпечення гегемонії олігархії необхідна наявність ряду умов: органічної інтелігенції, основне завдання якої – виправдати дії олігархів та олігархічної системи, ідеологічно довести її безальтернативність; засобів масової інформації, що перебувають в економічній залежності від олігархічних структур [10, с. 96].

За умов повного контролю олігархією суспільства та державних процесів відбувся цикл перетворення України від соціальної в антисоціальну (різко ліберальну), від демократичної в антидемократичну, від правової в антиправову. Саме тому в українців складається ілюзія вибору представників законодавчої та виконавчої влади, оскільки через контроль олігархами політичних сил – вони самі обирають за кого будуть голосувати громадяни країни.

Через свідому відмову від ідеології, як аналогу максистсько-ленінської концепції, Україна поступово втратила основний атрибут власної моделі державотворення. За таких умов причинно-наслідкового зв'язку процес державотворення неможливо вважати завершеним, а тому моделі державотворення соціальної держави, як зазначено в Конституції в Україні не існує. Крім цього соціальний статус держави замінений ліберальним, котрий вбачає у своїй суті відсутність прямого регулювання суспільними процесами. Через це в Україні з'явилася проблема гегемонії олігархів, що поступово привела до змін не тільки в економіці, а і в соціальній сфері, політиці та в культурно-духовній сфері, а тому – навіть і в суспільній свідомості.

Україна позбавлена розвитку суспільної свідомості у громадян, завдяки непослідовному процесу становлення держави через що відбувається дефіцит справедливості у суспільстві. Також через слабкий рівень довіри між головними суб'єктами системи «громадяни – влада – бізнес» відбувається

лева частка конфліктів в українському суспільстві, що неможливо усунути через низький рівень соціальної інституалізації та перманентну узурпацію країни олігархами.

В Україні існує безліч протиріч у системі державотворення. Початковою проблемою є відмова від ідеології, яка становить основу будь-якого державотворення. Це стало передумовою для відсутності довгострокової концепції розвитку, завдяки чому існування держави підтримується короткостроковими моделями вирішення насущних проблем без огляду на найближче майбутнє.

Крім зазначеного важливу проблему процесу державотворення складає повний відхід від статусу соціальної держави. Нинішня різко ліберальна формація стала підґрунтям для побудови олігархічних суспільно-економічних відносин в державі [40].

Ця олігархічна система суспільно-економічних відносин, на етапі свого становлення, була призначена для зміцнення позицій представників вищого ешелону української влади і значного збагачення вузького кола наближених до цієї влади бізнесменів, що згодом перетворилися в олігархів. На початковому етапі свого розвитку, ця система суспільних відносин базувалася на неформальних домовленостях між окремими представниками державної влади та представниками великого бізнесу.

Згодом, ця система перейшла з олігархічної в ще більш регресивну олігархічно-чиновницьку модель управління державою. Система, раніше функціонуюча на неформальних домовленостях, значно зміцнилася шляхом законодавчої формалізації свого домінуючого положення в суспільно-економічних відносинах в українському суспільстві.

Лідер громадської ініціативи «Розвиток середнього класу» Павло Роднін наводить основні характеристики, які явно підтверджують наявність олігархічно-чиновницької моделі в системі суспільних відносин і державного управління України:

1) «несправедливий розподіл значної частини Національного доходу – сукупного доходу всіх українців, між представниками різних соціальних груп і категорій українського народу. Децільний коефіцієнт наближається вже до 42-ох (тобто навіть офіційні доходи 10-ти відсотків найбільш забезпечених українських громадян в 42 рази більше доходів 10-ти відсотків найменш забезпечених). Сьогодні вже більше 80% українців перебувають за межею, і без того вкрай низького, офіційного рівня бідності (що становить сьогодні близько 14 тисяч грн. на рік).

2) нерівноправний доступ суб'єктів економіки, включаючи звичайних громадян, до отримання або управління Національними багатствами, які є надбанням всього українського народу.

3) критична монополізація економіки. Супроводжується надмірною концентрацією основного капіталу держави в руках представників кількох олігархічно-фінансових груп.

4) практична ліквідація конкуренції в економіці. Спровокувала різке падіння частки малого та середнього бізнесу в структурі Валового Внутрішнього Продукту (ВВП) України.

5) значна концентрація фінансового капіталу в руках невеликої групи представників великого капіталу. Має можливість впливати на девальваційні та інфляційні процеси в державі.

6) переважна більшість провідних українських ЗМІ належать олігархам, що дозволяє цілеспрямовано маніпулювати свідомістю більшої частини українських жителів.

7) корупція в Україні, що є наслідком самої природи олігархічно-чиновницької моделі управління державою.

8) посилюється роль фіскальних і каральних державних органів, покликаних тримати в страху громадян і придушувати будь-які антисистемні настрої» [40].

У більшості розвинених країн (або тих, що розвиваються) світу, що пройшли в своїй історії період олігархічної формації, олігархічні клани

паразитували на доданій вартості економіки, значно стримуючи темпи зростання держави, але все-таки даючи йому розвиватися.

У сьогоднішніх українських реаліях дії олігархів призводить до того, що корупційна виїмка фінансів з української економіки відбувається не з її прибуткової частини, а вже з основного тіла, збільшуючи, таким чином, збитки.

Як зазначалося раніше, економічне підґрунтя – перша необхідна складова для поступового процесу соціального державотворення. Однак окрім рівня ВВП, найбільш точно життя суспільства характеризує рівень і ширина середнього класу.

За умов існування буферної подушки і знаходження більшості активів у населення – не відбувається соціального вибуху. Що стосується українського суспільства – на даному етапі потенційна більшість середнього класу неможлива, через що виникає чергова невідповідність між існуючим типом, та соціальною державою, затвердженою в Конституції [40].

Економічна нестабільність впливає також на соціальну сферу в Україні. Низький рівень охорони здоров'я, освіти та інших інститутів спричинений перманентним пограбуванням країни спричиняє відтік пасіонаріїв з країни.

Пасіонарними виступають близько 10% населення України. Вони є певною рушійною силою, і можуть загітувати ще близько 20% людей на будь-якій акції протесту. Пасіонарії, як і будь-які активні люди, можуть зіграти важливу роль у розвитку нашої країни. Вони спроможні до проривів та якісного покращення життя, або ж, навпаки, можуть призвести до того, що активним людям буде надана консервативна відповідь з боку суспільства. [40]

Від певних кроків з боку пасіонаріїв і залежить, дієва чи недієва система адміністрації у державі. Акції протесту, які часто відбуваються, свідчать, що наразі система держави не відповідає уявленням українця про справедливе керування та адміністрацію країни. Акції протесту можуть бути «заглушені» у тому випадку, якщо суспільство влаштовує будь-яка система керування.

Аналогічні проблеми існуючої моделі державотворення охоплюють і політичну сферу суспільства. Найбільш різке протиріччя становить відсутність

сформованої опозиції в Україні. Загалом виділяють два типи розподілу парламентської більшості:

1. Англо-саксонський тип (Велика Британія, Індія), при якому статус парламентської більшості та парламентської меншості у нижній палаті парламенту регламентується конвенційними нормами, освяченими політичними традиціями. В окремих випадках додержання цих норм забезпечується судами, що діють на підставі права справедливості (прецедентного права). Деякі елементи статусу вищезгаданих частин нижньої палати парламенту зафіксовані у парламентському регламенті, окремих законах. Але конвенційні норми, засновані на високій політичній культурі парламенту, і далі залишаються основою для регулювання статусу та взаємовідносин між парламентською більшістю, урядом та парламентською опозицією; вони легко змінюються і тому складається враження, що статус двох частин нижньої палати парламенту постійно змінюється;

2. Континентально-європейський тип визначення статусу парламентської більшості та парламентської опозиції (Італія, Греція) спирається на його законодавче регулювання за допомогою регламенту парламенту (нижньої його палати), інших правових актів. Парламентська практика з даного питання має невелике значення, а тому статус цієї більшості та опозиції змінюється дуже повільно [40].

Вищеописані типи регулювання правового статусу парламентської більшості та парламентської опозиції діють лише у країнах класичного парламентаризму. Ті країни, які сьогодні знаходяться на стадії переходу до класичного парламентаризму (Молдова, Україна тощо), мають багато проблем з формалізацією цієї більшості та опозиції.

Кілька спроб розробити та ухвалити законопроекти з питань правового статусу парламентської більшості та парламентської опозиції в Україні поки що не увінчались успіхом. Причина – відсутність умов, які б відповідали стандартам класичної парламентської демократії. Але це не означає, що дані спроби не повинні повторюватись.

Особливу складність для правового врегулювання статусу парламентської більшості та парламентської опозиції в Україні представляє діюча – формально змішана, а фактично президентська форма правління традиційного (традиціоналістського), тобто ультраконсервативного, зразка. При цій формі правління влада глави держави спирається не стільки на чинну Конституцію і закони України, скільки на відповідні доктрини, неформальні угоди, політичні прецеденти і звичаї. Цей тип українського президентства сформувався історично в 1991 році шляхом компромісу між прагматичними комуністами та поміркованими націоналістами. Сьогодні цей компроміс активно підтримують олігархічні клани [40].

Завдяки цим процесам з'являється значний вплив на духовне життя, і як наслідок – суспільну свідомість громадян. Головною загрозою при цьому є свідоме погодження з існуючими процесами в суспільстві і відсутності критичної оцінки ситуації.

Отже, говорячи про недоліки існуючої системи державотворення України, спершу необхідно зробити акцент на самій категорії соціальної справедливості та державотворенні. Соціальна справедливість, як і ідеологія, відсутні в Україні. Соціальна справедливість стала неможливою через початкову приватизацію засобів виробництва олігархами, нерівномірний розподіл благ, невідповідну оплату праці, відсутність акціонування серед населення після приватизації, а також жахливі умови кредитування. У сукупності це стало причиною для подальшої відсутності у суспільстві представників середнього класу. Зі схожих причин порушення основоположних принципів в Україні не відбулося державотворення, оскільки не було чітко визначеної ідеології.

Підсумовуючи, можна відзначити наступне:

а) в економіці відбувається нерівномірне закріплення засобів виробництва, а, як наслідок, – вкрай нерівномірний розподіл національного багатства серед різних верств населення;

б) у соціальній сфері відбувся процес зведення нанівець українського середнього класу, а, як наслідок, – громадянське суспільство і економіка не мають в своїй основі дієвого стабілізатора;

в) у політиці спостерігається закореніла олігархічна система, що виливається у: імітацію демократії, імітацію правової держави, імітацію соціальної держави;

г) у культурно-духовній сфері панує олігархічна мораль, як результат латентної дії ліберальної ідеології та відсутності соціальної справедливості.

3.2 Шляхи виходу з існуючих проблем формування категорії соціальної справедливості в контексті державотворення України

Українцям потрібні справжні реформи, утвердження громадянського суспільства і дерегулювання підприємницької діяльності. Однак позитивні зрушення можуть відбутися тільки паралельно зі змінами у економічній сфері.

Впровадження категорії соціальної справедливості в сучасне українське суспільство можливе тільки з повної підтримки філософських методів і принципів державотворення. Для цього необхідним вбачається повне переосмислення понять, що почали підмінюватися за часів СРСР. Тоді через підміну понять соціальна держава трансформувалась від соціально справедливої у соціально рівну, але паралельно важливим недоліком була відсутність справедливого розподілу ресурсної бази. Інтелектуальний ресурс був пригнічений затягнутою епохою індустріалізації, через що відбувся перехил у бік культивування навколо фізичної праці на заводах.

Безперечно, індустріальна та сільськогосподарська продукція були провідними у накопиченні економічного потенціалу та боротьбі з іншими державами. Проте нерівномірний розподіл благ між фізичною та інтелектуальними сферами виробництва став причиною подальшого занепаду країни та більшості держав СРСР за часів їх незалежності.

Україна, як і Росія, залишившись у 90-ті роки без ідеологічного підґрунтя, була приватизована, або ж, як характеризують дослідники той час – «прихватована». Через скрутний період приватизація стала справою часу. Олігархи по заниженим цінам скуповували акції у робітників підприємств і почали їх привласнювати.

Схоже сталося і з колгоспами в селах. Через відсутність адекватного кредитування та умови українці з сіл, маючи паї, не могли власноруч оброблювати землю і віддавали її у руки фермерам, агрофірмам, отримуючи невеликий відсоток. Згодом агрофірми в Україні завдяки юридичним хитроцям домоглися того, щоб відбирати землю на законних підставах, підписуючи договори про оренду на строк від 100 років. У 2019 році великого обговорення викликав земельний закон, по якому кожен власник приватизованої ділянки може продати її навіть іноземному інвестору (крім громадян/фірм з Російської Федерації). Але при цьому ніяких регулятивних важелів у законі не передбачено. Все може повторитися, на кшталт того, що було у 90-ті роки із заводами та підприємствами.

Такі дії зовсім не відповідають діалектичному закону заперечення-заперечення. Саме тому проводити їх не потрібно було, а можливо і небезпечно. Через тотальну приватизацію засобів виробництва у руках кількох олігархічних кланів – країна буде отримувати помітно менше, ніж мала на початковому етапі. Саме тому такі дії приведуть до регресу, а в довгостроковій перспективі до кризи і можливої федералізації всієї країни, особливо на фоні зовнішньої, дестабілізованої обстановки.

Саме тому, вийти на економіку західного зразка можливо тільки за допомогою використання філософських законів у їх конкретному відображенні за допомогою політологічних механізмів, як наслідку реалізації ідеологічної концепції. Що треба робити в першу чергу? Для початку необхідно провести перерозподіл засобів виробництва, що опинилися в руках олігархічних кланів майже 30 років тому.

Олігархат абсолютно влаштовує все, що було раніше, і вона не бажає нічого змінювати. А це входить в гостру суперечність з прагненнями самих українців до позитивних змін. Почати деолігархізацію необхідно з припинення зрощування бізнесу з державою, виробивши дієві механізми запобігання його впливу на політичне життя в Україні. Для цього, перш за все, слід усвідомити, що олігархи і бізнесмени, навіть великі, зовсім не тотожні поняття. Олігархи знищують і монополізують все навколо себе, щоб не виникло хоч якогось конкурентного середовища, в якому вони втратять свою штучну монополію і не зможуть більше отримувати надприбутки.

Тому ще один напрямок демонтажу олігархічного ладу – це боротьба з монополіями. Для цього повинен чітко працювати Антимонопольний комітет, що повинен бути незалежним від влади. При цьому комітет має бути одним із принципів регулювання державотворення і засобом для досягнення цілей всієї держави.

Ситуацію посилює і те, що в Україні відсутній принцип справжньої політичної партійної системи, потужної системи профспілок і наявності розгалуженої мережі громадських організацій, які могли б робити дієвий опір влади олігархів і цим стверджувати вплив громадянського суспільства.

Завдяки цьому олігархічна «матриця» постійно надає негативний відбір еліт і виробляє «касти недоторканих», щодо яких діють зовсім інші правила, ніж ті, які застосовуються щодо пересічних українських громадян [20].

В нашій державі відсутня справжня партійна система. А існують стихійні контрольовані угруповання, що іменуються партіями. Тому Верховна Рада переважно представлена партіями, що забезпечують інтереси тих, від кого вони перебувають у неперервній залежності. До цього переліку слід додати ще й ЗМІ і телеканали, які, в більшості випадків, також належать олігархам і, як наслідок, формують громадянську свідомість з позицій олігархату. Через це відбувається вплив на виборах, як одиничний прояв всієї системи [20].

Очевидно, що навіть в умовах вільної конкуренції і відкритих можливостей, не всі громадяни України зможуть стати успішними і багатими.

Однак тотальна бідність українського населення відкриває дорогу для всіх тих політичних сил, які чекають реванш. І, на жаль, українське суспільство ще не пройшло точки неповернення після перших спроб реформ і прагнення жити по-новому. Тому Україна гостро потребує цільової, екстреної розбудови власної моделі державотворення заснованої на філософській категорії соціальної справедливості у довгостроковій концепції. Лише за допомогою власного якісного стрибка і вкладу інвестицій у формування нових моделей господарства, з прибутків можна буде отримати кошти на соціальну підтримку знедоленим, збільшення пенсійних виплат та інше. Інакше Україна остаточно опиниться на кредитній голці і не зможе з неї злізти [20].

Отже, проти українського народу і держави Україна в цілому діє система. Антисоціальна система олігархічно-чиновницьких суспільних відносин, яка продовжує паразитувати на державі, стримуючи її економічне зростання, і підвищення якості життя українського народу.

Аристотель писав: «Хоч повинно вважатися і з тим, що багатство сприяє дозвіллю, однак погано, коли вищі з посад, саме царське достоїнство і стратегія, можуть купуватися за гроші. Такого роду закон веде до того, що багатство ціниться вище за добродієність і вся держава стає користолюбною» [20].

За тисячі років минулих з тих часів ставлення світового наукового та експертного співтовариства до олігархії не змінилося. Влада олігархів – суспільне зло. Олігархія заважає нормальному розвитку суспільства і в соціальному плані, і в економічному. Однак, як явище воно не зникло і постійно відтворюється в різних країнах в різні часи [20].

По суті, відсторонення від влади олігархів і є головне завдання, що стоїть перед урядом, від успішної реалізації якої залежить успіх або неуспіх проведення реформ в Україні.

Видається, що самим реалістичним в цій ситуації буде підхід інноваційний. Варто зауважити, що видатний французький історик економіки Фернан Бродель в своїй епохальній праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.» виявив наступну соціально-економічну

закономірність – в його розумінні в процесі історичного розвитку будь-який стан був переможений в результаті прямих дій з боку його конкурентів. Верстви втрачали свою владу в результаті того, що інші верстви, демонстрували інші більш продуктивні в економічному відношенні моделі розвитку, і тільки тому перемагали своїх конкурентів.

Ф. Бродель наводить такий приклад: «буржуазія – це жителі міст, що виникли в Західній Європі на рубежі першого тисячоліття, перемогли домінуючої тоді в західноєвропейському суспільстві аристократію в результаті того, що створили соціальну новацію: спосіб розширеного капіталістичного виробництва, який перевершив по ефективності феодальне натуральне господарство. Нідерландська, англійська і французька буржуазні революції просто потім констатували факт наявності більш ефективного в економічному відношенні буржуазного стану в економіці їхніх країн, і усунули останні перешкоди в економічному розвитку з боку аристократії, відправивши її на гільйотину» [20].

Тобто паралельний розвиток станів аристократії і буржуазії, несподіваний для аристократії, підніс буржуазію наверх в політичній і економічній системі країн, що призвело їх економіки до більш ефективних і прогресивних умов господарювання. І такий механізм зміни соціальної влади в суспільствах, на думку Ф. Броделя, в історії носить універсальний характер. Тут існує певна аналогія з сучасною українською дійсністю. У ролі аристократії – українські олігархи, а у ролі буржуазії – незалежні від зовнішніх проявів фрілансери та малі підприємці, що працюють самі на себе, обминаючи олігархічні тенета за допомогою вільного доступу до програмного забезпечення та світової мережі Інтернет. Завдяки росту кількості таких робітників, вони становитимуть основу нового середнього класу України, оскільки будуть створювати робочі місця та виходити на міжнародну арену економічних відносин [20].

Це означає те, що в результаті економічних реформ в Україні треба створити умови для розвитку тих сучасних секторів економіки, які будуть створені українськими підприємцями на підставі принципів функціонування що

точиться в світі третьої промислової революції. Цей сектор української економіки за визначенням буде більш ефективним, ніж нинішній олігархічний устрій. Як тільки нові економічні сектора встануть на ноги, олігархічні структури зіткнуться з їх конкурентним викликом, і змушено повинні будуть змінити свої методи господарювання, щоб не програти новим секторам в конкурентній боротьбі. Багато олігархів з цим не впораються, а ті, які зможуть конкурувати, по суті, переродяться і перестануть бути олігархами. Мета буде досягнута, українська економіка стане зовсім іншою.

Ця стратегія («непрямих дій») української влади є найбільш реалістичною. Не руйнуючи громадянський мир в країні, яка веде військові дії з агресором, все-таки в середньостроковій перспективі досягти цілей, які перебувають в здійсненні переходу укладу від олігархічного до демократичного.

Таким чином можна вивести кілька завдань, що об'єднуються в технологічний антиолігархічний підхід:

1. «Необхідно провести судову реформу, як базис того, що рішення в державі буде прийматися на підставі закону. Необхідно надати реальну можливість в законодавчому порядку відстоювати в незалежних судах свої інтереси компаніям, створеним на підставі ідей третьої промислової революції.

2. Держава повинна забезпечити їх законодавчий захист. Ось чому судова реформа так важлива. Вона є головним засобом, який дозволить відбутися зародженню і розвитку нових секторів української економіки. Це головна справа, яке повинна зробити влада для розвитку економічної свободи в країні.

3. Прийняти ряд законодавчих актів, що сприяють розвитку малого і середнього бізнесу. Згідно з новітніми теоріями управління, інноваційні компанії третьої промислової революції створюються, як правило, з нуля (навіть на Заході). Тому критично важливо законодавче звільнення їх від надуманих перешкод для розвитку. Необхідно скасувати максимальну кількість різних дозволів і ліцензій, які зараз видаються державними органами.

Однак така діяльність для уряду – ідеологічна, і в короткому часовому проміжку безпосередньо не спрямована проти майнових інтересів олігархів. Новостворені молоді інноваційні компанії потребують захисту від свавілля олігархічних структур з боку законодавства, але не ринку. І уряд повинен їм її дати.

4. Ввести жорстке антимонопольне регулювання медійного простору. Тут ми не входимо в теоретичну конфронтацію з «співачом монополій» нобелівським лауреатом з економіки Жаном Тиролем. Так як в медійній сфері суспільно-необхідні технологічні інновації, як правило, не створюються. Але шкода від монополізації медіа – величезна. Це ми бачимо по Росії» [19].

Дані дії не спрямовані прямо зараз безпосередньо проти інтересів олігархії, крім останнього пункту. Тому хоч їх і буде складно реалізувати, але можливо. Це і дозволяє думати, що дана стратегія боротьби суспільства з олігархами зможе стати успішною.

Українське суспільство повинно зберігати тиск на уряд всіма легальними і доступними засобами. На жаль, іншого шляху історія не знає. Але позбавити впливу олігархів на деякі громадські позиції, які не є в короткостроковій перспективі критично важливими для них, при тому проблеми, викликані їх непростим становищем через проблеми в українській економіці, буде менш складним, ніж зіткнутися з ними у відкритій боротьбі.

Інноваційний підхід Ф. Броделя вважається найбільш дієвим у даній ситуації, тому його застосування є необхідним. А завдяки економічному прогресу, подальші сфери суспільства (соціальне, політичне і духовне) за принципом причинно-наслідкових зв'язків почнуть деформуватися на користь українським громадянам.

Необхідно зауважити, що кінцевою ціллю розвитку соціальної сфери соціальної держави має стати затвердження принципу соціальної справедливості, а не рівності, як ми бачимо у нинішньому ліберальному типі.

Новими функціями, що витікають із теорії соціальної держави, стають:

1. Обмежувальна функція, що проявляється по відношенню до провідних класів і за допомогою яких вирішуються такі задачі, як обмеження монополізації, регламентація трудових відносин, регулювання економіки та концентрація активів на соціальні програми і потреби.

2. Забезпечувальна функція, що вирішує задачі соціального страхування, соціального забезпечення, надання можливостей для отримання освіти і медичного обслуговування.

3. Гарантуюча функція. Даючи гарантії і закріплюючи їх на конституційному рівні у вигляді системи прав людини і громадянина, держава, по суті, стає боржником людини, надаючи їй право не просто отримувати допомогу від держави, а отримувати її гарантовано.

При цьому метою соціальної справедливості буде запровадження наступних особливостей:

По-перше, гарантії для кожної людини на працю відповідно до її здібностей і кваліфікації. На оплату праці в залежності від її якості і кількості. На можливість самозабезпечення і збільшення власного добробуту;

По-друге, створення в ідеалі рівних стартових можливостей для всіх членів суспільства через систему виховання, освіти і соціальної підтримки. Перехід від політичного і правового рівноправ'я громадян до їх соціального рівноправ'я;

По-третє, забезпечення силами державних і суспільних інститутів прийняттого рівня життя для слабких прошарків і окремих громадян, що не мають можливості трудитися і самостійно підтримувати власний життєвий рівень.

У якості нової моделі державотворення, основну увагу слід звернути на концепцію «Скандинавського дива». В основі успішних і ефективних стратегій економічного розвитку скандинавських країн лежить переосмислення, досить відомих у світі, ідей. Як ми зазначали раніше, переосмислення та ідеологія є складовою будь-якого державотворення [46].

На даному етапі ми говоримо про практичну реалізацію переосмислених ідей соціалізму. Визнається, що ведення сучасного бізнесу, збільшення багатства, включаючи і накопичення грошей, неможливо без шанобливого ставлення до людини, в першу чергу, людини праці. Вважається, що дотримання прав людини, турбота про її фізичне та духовне здоров'я, благополуччя, має безпосереднє відношення до подальшого накопичення ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності фірм, до позицій країни на світовому ринку. Кожна особистість має свої особливі потреби в загальному «соціальному пакеті» економічної стабільності. Ці потреби повинні бути почуті і виражені, в першу чергу, державою. І саме вона повинна навчити кожного висловлювати ці потреби.

При цьому слід зауважити, що в основі скандинавської моделі державотворення лежить така цінність, як довіра. Причому довіра розуміється дуже широко. Це довіра людей один до одного. Довіра працівника до роботодавця і підприємця до співробітника. Довіра суспільства до своєї держави, а влади – до народу. Причому, це не просто слова і декларації. На різних рівнях діють спеціальні програми, спрямовані на зміцнення і підтримку цього самого феномену довіри. Це є і предметом щоденної діяльності численних соціальних, психологічних, реабілітаційно-корекційних та консалтингових служб і організацій. У цьому аспекті Україна далека до подібних ідеалів довіри між соціальними інститутами, та громадянами. Навіть навпаки, ми намагаємося побудувати ефективну громадську систему, виходячи з того, що довіри взагалі не існує або, в кращому випадку, воно є індивідуальним позитивною якістю, яку вимагати від усіх, просто не можна.

Ще однією фундаментальною ідеєю служить уявлення про те, що питання економіки, господарювання, майна – це не тільки турботи бізнесу, влади і працівників. Це – інтереси всього суспільства, кожної особистості. Тому замість поняття економіки, слід говорити про господарсько-соціальну діяльність. Досягти ж цього можна тільки при розвиненій системі громадської

участі, громадського контролю та реальні гарантії індивідуальної ініціативи, при потужних багатих місцевих громадах.

Підсумовуючи все сказане вище, можна простежити дві лінії процесу державотворення соціальної держави (матеріалістична та ідеалістична), котрий має бути присутній в сучасному українському суспільстві.

Матеріалістична лінія охоплює економічну сферу суспільства, політичну та багато в чому соціальну. Саме в ній мають вирішуватись діалектичне питання переходу кількості у якість. Втрачаючи власні засоби виробництва, держава, завдяки причинно наслідковому зв'язку, в довгостроковій перспективі стане державою лише за формою, а не за змістом. Всередині такої держави будуть знаходитись транснаціональні корпорації, олігархічні клани, міжнародні кредитні фонди та інші організації, що будуть паразитувати на ослабленому організмі української держави, допоки вона повністю не втратить всі ресурси та засоби виробництва. У ідеалістичній лінії необхідна розробка власної ідеології, що має бути заснована на філософській категорії соціальної справедливості. Зі справедливим розподілом, як засобів виробництва, так і винагород. Як у інтелектуальних, так і у промислових підприємствах. Саме тому вбачається за життєво необхідне залучення філософської категорії, що діє у в рамках закону «кількість-якість» – міри.

Міра має стати комплексним індикатором, системоутворюючим принципом української держави, що допоможе вирішити розбіжності у поглядах на подальше майбутнє, дотриматись певної лінії побудови ідеологічної концепції розвитку, працювати над суспільною свідомістю, встановити ліміти на глобальну приватизацію підприємств та землі. Оскільки земля є в буквальному сенсі побудування будь-якої держави. Через формальний відхід територій іншим корпораціям, котрі є представниками інших держав – змістовно Україна також втратить ідентичність. Міра, як філософська категорія, також дозволить знайти компроміс з пануючими олігархічними класами, щоб запобігти кровопролиття через націоналізацію засобів виробництва.

Таким чином у розгляді шляхів виходу із існуючих проблем формування категорії соціальної справедливості, необхідно відзначити системний філософський підхід. Не дивлячись на порушені проблеми у попередньому розділі, ідея соціальної справедливості має стати причиною поступового переходу до наслідку в діях.

А саме від приватизації ресурсів виробництва – до їх націоналізації, повернення інтересу у робітників за допомогою акціонування на підприємствах, що стане наслідком – справедливим розподілом винагороди. Гідної зарплати та поверненню українців з закордону. Всі ці процеси мають керуватися категорією «міри», що дасть можливість вбачати зміст реформ навіть на буденному рівні.

Насамперед, плацдарм для мисленневих конструкцій присутній не так на Заході (США, Німеччина, Франція та ін.), як на півночі від українських кордонів. У якості прикладу можна розглянути ідеологію а також структуру управління Білорусі та скандинавських країн. Беззаперечно, що в цих країнах левову частку відіграє менталітет та система державного управління. Втім Україні треба визначитися самій, до якої Європи громадяни хочуть іти.

3.3. Концепція нової моделі державотворення України, заснованої на засадах соціальної справедливості: принципи та підходи

Дивлячись на сучасний стан української моделі державотворення, який у своїй реалізації застиг у вигляді вкрай ліберального стилю управління, можна зробити висновок, що Україні необхідне перезавантаження. На сьогоднішній день тип управління держави у вигляді «нічного сторожа» не дасть Україні нічого, крім подальшого розподілу ресурсів у руках олігархічних кланів. Найбільш жахливо в цьому контексті простежується прийнятий законопроект 2178-10 який скасовує заборону на продаж земель сільськогосподарського призначення, хоча вона є невід'ємним базисом для державотворення та існування держави взагалі [41].

Навіть за умов державного регулювання процесу продажу землі, все одно не вдасться утримати апетити олігархів та іноземних інвесторів, котрі стануть виключно експлуататорами, як робітників, так і чорноземів. У розвитку середнього класу в Україні не зацікавлена жодна держава. Це не є пріоритетом для олігархів-експлуататорів і надто – для транснаціональних корпорацій у сучасну епоху глобалізації. Тому необхідно збільшувати вплив державних органів, як мінімум у економічній, політичній та соціальній сферах життя суспільства. Довгостроковою перспективою цієї концепції є створення соціальної держави, заснованої на засадах справедливості. Але у нинішньому стані вплив держави на економіку настільки мізерний, що у короткостроковій перспективі неможливо буде обійтися від планової економіки та націоналізації.

Оскільки більшість фабрик, підприємств і заводів знаходяться в руках олігархів, необхідно буде проводити взаємовигідні переговори, щоб не відбулося кровопролиття. Якщо у держави буде підтримка більшості населення – за допомогою організованих страйків та мітингів вдасться повернути у державну власність більшість підприємств, що були відібрані після розпаду СРСР. Після цього необхідним є відкриття кримінальних проваджень проти ворогів народу, котрими є як окремо взяті олігархи, так і олігархічні клани, що експлуатували підприємства і робітників, не оновлювали обладнання, та майже не проводили ремонтних робіт.

Планова економіка стане запровадженим механізмом виключно у реакційних цілях, оскільки іншим чином неможливо буде зупинити тотальну кризу. Разом з цим буде активно проводитись вироблення державної ідеології, де ключовою цінністю буде соціальна справедливість. Завдяки цьому нова модель державотворення набуде життєздатності та можливості для реалізації не тільки в теоретичному аспекті, але і на практиці. Головним принципом держави має стати соціальна справедливість, що буде проявлятися у наступному:

- а) «визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю;
- б) рівність всіх перед законом;
- в) забезпечення основоположних умов життєдіяльності громадян;

г) винагорода за працю (в тому числі і інтелектуальну) відповідно до її кількості, якості і наявних економічних можливостей;

г) соціальний захист дітей, людей похилого віку, інвалідів, малозабезпечених» [48].

Механізм соціального захисту повинен формуватися не на основі державної благодійності, а як сукупність законодавчо закріплених, в першу чергу, в Конституції економічних, правових і соціальних гарантій, що надаються суспільством кожному своєму члену і забезпечують дотримання соціальної справедливості. Принцип соціальної справедливості вимагає, щоб кожен брав участь у підтримці держави пропорційно своїм доходам, які він отримує під заступництвом держави.

Кінцевою метою розвитку соціальної сфери соціальної держави має стати утвердження принципу соціальної справедливості, яка в даному контексті буде означати, по-перше, гарантії для кожної людини на працю відповідно до її здібностей і кваліфікації, на оплату праці в залежності від її якості і кількості, на можливість самозабезпечення і підвищення свого добробуту; по-друге, створення, в ідеалі, рівних стартових можливостей всім членам суспільства через систему виховання, освіти і соціальної підтримки; перехід від політичної і правової рівноправності громадян до їх соціальної рівноправності; по-третє, забезпечення силами державних і громадських інститутів прийняттого рівня життя для слабких верств і окремих громадян, які не мають можливості працювати і самостійно підтримувати свій життєвий рівень [48].

Успішне функціонування сучасної соціальної держави можливе лише на основі високорозвиненої, ефективної, соціально орієнтованої економіки. У сфері економіки в якості критеріїв оцінки соціально-економічного розвитку суспільства виступають такі поняття як економічна доцільність, ефективність, які вступають в протиріччя з принципом соціальної справедливості. Свідченням усвідомлення протиріч ринку і негативних наслідків збереження його в колишньому вигляді є в сучасному світі все більше визнання соціально орієнтованої ринкової економіки.

Соціально орієнтована економіка може стати одним з механізмів справедливого розподілу благ, сприяти підвищенню мотивації праці. Ринок, задовольняючи інтереси соціальних груп, випускає з виду громадські інтереси. Відтак потрібно визнати, що втручання держави в процес розподілу необхідне.

На державні інститути покладається тягар розподілу благ, від справедливості яких залежить справедливість всієї соціальної системи в цілому. В економічній політиці соціальне держава повинна поєднувати і заходи державного регулювання, заохочення конкуренції і розвиток особистої ініціативи громадян щодо забезпечення свого власного добробуту.

У політичній сфері необхідний консенсус головних політичних сил щодо основних цілей і завдань розвитку даного суспільства, що склалася система діяльності соціальних інститутів. В умовах формування правової держави держава виступає як основна організація, що забезпечує інтереси всіх громадян, яка несе морально-політичні та інші обов'язки перед людиною, ставить своїм завданням всебічний розвиток особистості, забезпечення соціальної справедливості. При цьому принцип відповідальності держави перед особистістю не є декларативним, а має реальні правові підстави [25].

Держава тут не тільки носій владних повноважень по відношенню до своїх громадян, а й правозобов'язаний суб'єкт, основний гарант їх прав, свобод і справедливості. Політична атмосфера суспільного життя в державі має створювати впевненість кожного громадянина в своїх правах, в їх непорушності, реальності, переконання в тому, що в будь-який час ці права можуть бути реалізовані, винні в їх порушенні будуть покарані, а самі права відновлені.

Подальший розвиток демократії – дедалі ширша участь громадян в управлінні справами держави і суспільства, вдосконалення державного апарату, розширення гласності, постійне врахування громадської думки – підсилює гарантії реалізації прав і свобод особистості, сприяє забезпеченню соціальної справедливості. У демократичному суспільстві ідеологія забезпечує ліберально-демократичний консенсус, сприяє згуртуванню громадян навколо

демократичних ідеалів. Загальнозначущими цінностями для нього стане безпека, власність, справедливість, свобода, рівність [25].

Подібно будь-якої ідеології, Конституція України має містити в собі не тільки (і не стільки) сьогодення, а й майбутнє. Завдання забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку можна розглядати як один з основних напрямків діяльності представницьких органів по реалізації принципів соціальної справедливості і рівності громадян за допомогою філософського закону діалектики – «єдності і боротьби протилежностей». Успішне втілення принципу соціальної справедливості в життя нерозривно пов'язане з подальшою демократизацією нашого суспільства. Ефективне самоврядування народу є найважливішим проявом соціальної справедливості і в той же час – фактором її здійснення у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства.

Відображення принципу соціальної держави в конституції тієї або іншої країни проявляється не тільки у визначенні цілей і завдань такої держави, але і в наділенні його відповідними повноваженнями і компетенціями. Якщо формальне визнання в законах принципу соціальної справедливості мало дає людині, то і наявність одних соціальних можливостей без чіткого організаційно-правового механізму функціонування теж виявляється явно недостатнім.

Важливо відзначити, що розуміння реальності, основ гарантованості, загальносоціальних передумов реалізації соціальної справедливості пов'язується з об'єктивними закономірностями розвитку суспільства. Однак не самі по собі об'єктивні закономірності служать гарантіями, а та діяльність суб'єктів політичної системи суспільства, яка заснована на використанні цих закономірностей. Результативність конституційних гарантій соціальної справедливості завжди опосередкована рівнем організаційних гарантій. Жодну гарантію неможливо всебічно розкрити поза її зв'язку з державою. Звідси в якості гарантій соціальної справедливості виступають самі основні напрямки діяльності держави.

Такий підхід до оцінки функцій держави тим закономірний, що за своїми цілями і конкретним змістом вони все більше орієнтовані на задоволення потреб та інтересів людини. Ця основна спрямованість має бути нормативно закріплена в Конституції. Обов'язок співпрацювати є узагальнене вираження компетенції відповідних державних органів щодо створення умов для здійснення прав і свобод громадян.

Щоб забезпечити на ділі соціальну справедливість недостатньо лише об'єктивних умов. Важливе значення має ще й суб'єктивний фактор, корінна перебудова психології і мислення, вдосконалення діяльності кадрів державного апарату, підвищення творчої активності громадян. Вирішення цього грандіозного завдання в основному залежить від бажання і здатності людей подолати егоїзм, партикуляризм і виробити загальні підходи в розумінні фундаментальних цінностей. Поняття загальнолюдських цінностей протистоїть груповим інтересам і виступає регулятивною ідеєю соціального життя.

Духовна атмосфера в правовій соціальній державі повинна характеризуватися розвиненим почуттям громадянськості, соціальної солідарності та гуманізму. Головним критерієм справедливості тієї чи іншої соціально значимої дії було і залишається її відповідність інтересам суспільства в цілому. Без орієнтації на суспільні інтереси, без усвідомлення їх пріоритету не може бути ні уявлення про дійсну справедливість, ні практичного здійснення її принципів. В умовах демократичної держави саме в Конституції як в основоположному документі, що закріплює основні принципи і цілі функціонування і розвитку держави і суспільства на конкретному етапі, повинні бути відображені основні соціальні цінності. Конституція як результат соціального компромісу повинна бути втіленням соціальних цінностей та інтересів і, відповідно, її норми повинні нести в собі справедливий початок. Конституційно-правові встановлення, відірвані від соціальної справедливості, втрачають моральну цінність і гуманістичний зміст.

Таким чином, концепція нової моделі державотворення заснованої на засадах соціальної справедливості є необхідністю для майбутнього України.

Наразі суспільство потребує справедливості, але економічну та політичну сферу потрібно до цього підготувати. В ідеологічному плані концепція має право на життя, оскільки зараз прослідковується масовий дефіцит справедливості у суспільстві, викликаний тотальною експлуатацією олігархічних кланів підприємств та працівників, знищення середнього класу, міграцією заробітчан закордон та профанацією соціальних інститутів наряду з масовим популізмом у політичній сфері.

Україну потрібно перебудовувати спочатку. Необхідно вносити поправки у Конституцію, переписувати її на характер соціальної держави та наголошувати на необхідності державного управління. Ліберальний тип держави, що розглядає її у вигляді «нічного сторожа» можливий лише за умови розвинутої економіки і чітко сформованої ідеології з національною ідеєю. В Україні ж це неможливо через відсутність середнього класу, нерівномірний розподіл ресурсів та тотальну корупцію на всіх сферах життя. Саме тому новизною концепції нової моделі державотворення України заснована на категорії соціальної справедливості має бути справедливий розподіл благ у всіх сферах суспільства. До основних елементів структури відноситься ціль, як встановлення соціальної справедливості у матеріалістичному та ідеалістичному плані. Головним принципом слугує принцип соціальної справедливості. Підходи та методи засновані на гуманності, переконаннях та відсутності протиборств, що лише підтверджує націленість держави на важливість людського життя. Напрямки стосуються економічної, соціальної, політичної та духовно-культурної сфери, а засобами слугують часткова націоналізація, переприватизація, акціонування та інше.

Всі структурні елементи, що перераховані вище мають бути формально закріплені в програмі насправді нової політичної сили, а не реінкарнованої із минулого, яка може бути схожою лише за формою. Тільки в такому випадку запропонована концепція стане підґрунтям програми, яка буде запропонована суспільству. А її універсальна ідеологія заснована на категорії соціальної справедливості знайде однодумців з лівової частки населення України.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження вдалося виявити, що соціальна справедливість – це нормативна ідея домінанти історично конкретної культурно-цивілізаційної форми балансу свободи і рівності індивідів, яка інституціоналізує в договірній традиції контрактні відносини між соціальною державою і громадянським суспільством на основі принципів солідарності і субсидіарності.

Соціальна справедливість виступає категорією, згідно з якою характеризується об'єктивно обумовлена рівнем матеріальної і духовної зрілості суспільства міра рівності і нерівності в життєвому положенні різних соціальних спільнот та індивідів у конкретних історичних умовах. В реалізації принципу соціальної справедливості має здійснюватися справедливий розподіл засобів виробництва, діяльності, доходів, винагород, якості і рівень життя.

Державотворення простежується у кваліфікаційній роботі насамперед у якості процесу, який має певну технологію (тобто – структуру і послідовність, внутрішню логіку, ціль як гіпотетичний результат). Виражається у постійному русі, котрому властиві наступні стадії: зародження, формування, становлення, кульмінація, мрійництво. Державотворення представляє собою безперервний процес, який має як активні – так пасивні фази.

Термін «державотворення» розкривається у роботі через аспект владних відносин, а саме: «державотворення – це процес створення, розбудови, удосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на сучасному етапі або відбувався в історичному минулому на території держави».

Через це філософія державотворення виражається, як методика мислинневого проектування в найбільш загальній формі – на рівні визначення цілі, завдань, принципів. Філософія державотворення завдає матрицю всього процесу державотворення. Партійні ідеології-програми на підставі різних підходів (що в тій чи іншій мірі відповідають принципам) надають перелік і відповідну послідовність методів, форм, засобів та прийомів вирішення завдань.

Було встановлено, що для України проблеми теорії і практики функціональних зв'язків стратегії і тактики актуалізації справедливості мають першорядне значення. Це пов'язано з тим, що в їх основі покладено ігнорування ідейно-теоретичних умов керованої зміни соціальної реальності справедливості або поверхнєве сприйняття гуманітарного знання про об'єктивні і суб'єктивні засади цього процесу. Тому, з метою послаблення негативного впливу цих обставин на управління об'єктом в механізмі соціальної регуляції необхідно підвищити роль суб'єктів соціальної мобілізації.

У ході дослідження було виявлено невідповідність. Україна є не соціальною а ліберальною державою. На це вказують наступні фактори:

- 1) в економіці нерівномірне закріплення засобів виробництва;
- 2) у соціальній сфері середній клас складає до 10%, мінімізовано соціальне забезпечення, умови кредитування невідповідні доходам і т.д.;
- 3) у політиці – закореніла олігархічна система;
- 4) у культурно-духовній сфері панує олігархічна мораль, як результат латентної дії ліберальної ідеології.

Альтернативою моделі існуючої олігархічної системи можна розглянути ідеологію а також структуру управління Білорусі. Вона не є довгостроковою панацеєю через авторитарний тип устрою, але може вважатися доцільною для виходу із сформованої кризи. Утопією з філософської точки зору є приклад скандинавських країн з урахуванням кількох систем виробництва.

Таким чином гіпотезу дослідження підтверджено, оскільки категорія соціальної справедливості відіграє прогресивну роль у процесі державотворення України. До її основних елементів структури відноситься ціль, як встановлення соціальної справедливості у матеріалістичному та ідеалістичному плані. Головним принципом слугує принцип соціальної справедливості. Підходи та методи засновані на гуманності, переконаннях та відсутності протиборств. Напрямки стосуються економічної, соціальної, політичної та духовно-культурної сфери, а засобами слугують часткова націоналізація, переприватизація, акціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права. Санкт-Петербург : Лань, 1998. 224 с.
2. Алексеева Т. А. Дж. Роулс и его теория справедливости. *Вопросы философии*. 1994. № 10. С. 26-37.
3. Аргунова В. Н. Социальная справедливость: социологический анализ. Дисс. ... док. соц. наук : 22.00.01. Санкт-Петербург, 2005. 333 с.
4. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск : Литература, 1998. 1392 с.
5. Артемьева О.В. Интуитивизм в этике (из истории английского этического интеллектуализма Нового времени). РАН. Институт философии. *Этическая мысль*. 2010. № 10. С. 90-114.
6. Бишток Ф. И., Ермакова А. И., Наумова Н. Ф. и др. Проблема социальной справедливости в зеркале современной экономической теории. Москва : УРС, 2002. 236 с.
7. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. Москва : Республика; Культурная революция, 2006. 269 с.
8. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / глав. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1977. Т. 24. 576 с.
9. Брайсон В. Политическая теория феминизма. Москва : Идея-Пресс, 2001. 304 с.
10. Глазунов В. В. Гегемония олигархии: субъективная составляющая: зб. наук. пр. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя : ЗДІА, 2008. Випуск 33. С. 95-110.
11. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского : соч. в 2 т. Москва : Мысль, 1991, Т. 2. С. 110.
12. Горшков М. К. «Русская мечта» : опыт социологического измерения. *Социологические исследования*. Москва, 2012. № 12. С. 3-10.

13. Гринберг Л. Г., Новиков А. И. Критика современных буржуазных концепций справедливости. Ленинград : Наука, 1977. 169 с.
14. Грязнова А. Г., Чечелева Т. В. Экономическая теория : учебник. Москва : Издательство «Экзамен», 2005. 592 с.
15. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы хорошо направлять свой разум и отыскивать истину в науках. Москва : Мысль, 1953. 656 с.
16. Державотворення як управлінська категорія. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12KSMDUK.pdf> (дата звернення: 14.08.2019).
17. Дыльнова Т. В. Социальная справедливость как основа консолидации и развития современного российского общества. Дисс. ... докт. соц. наук : 22.00.04. Саратов, 2005. 341 с.
18. Ідеологія як складова державотворення. URL: <http://social-science.com.ua/article/992> (дата звернення: 29.09.2019).
19. Как избавиться от олигархов в Украине. 4 шага. URL: http://cripo.com.ua/?sect_id=1&aid=225440 (дата звернення: 29.09.2019).
20. Как Украине избавиться от олигархов во власти. URL: <https://inforesist.org/kak-ukraine-izbavitsya-ot-oligarhov-vo-vlasti/> (дата звернення: 29.09.2019).
21. Канарш Г. Ю. Справедливость как морально-политическая категория: Дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.01. Москва, 2005. 177 с.
22. Кант И. Трактаты и письма. Москва : Наука, 1980. 696 с.
23. Карапетов А. Г., Савельев А. И. Теоретические, исторические и политико-правовые основания принципа свободы договора и его ограничений. Москва : Статут, 2012. Т. 1. 452 с.
24. Кашников Б. Н. Либеральные теории справедливости и политическая практика России. Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2004. 260 с.

25. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). Минск : Амалфея, 2007. 48 с.

26. Краснокутський О. В. Генезис проблеми формування ідеології державотворення та стан її розробки у період Новітнього часу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. Випуск 54. С. 19-33

27. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер Пресс, 1997. 688 с.

28. Малган Д. Искусство государственной стратегии : Мобилизация власти и знания во имя всеобщего блага. Москва : Институт Гайдара, 2011. 464 с.

29. Маркс К. Капитал : в 2 т. Москва : Политиздат, 1983. Т. 1. 1699 с.

30. Мирзаханян Э. С. Дискуссия о проблеме рационального обоснования социальной справедливости в западной философии второй половины XX - начала XXI века : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.03. Тверь, 2008. С. 8-27.

31. Михальченко М. І. Реідеологізація : короткий енциклопедичний словник. Київ : Рубікон, 1997. 300 с.

32. Нерсесянц В. С. Философия права : либертарно-юридическая концепция. *Вопросы философии*. 2002. № 3. С. 3-9.

33. О классификации научных подходов к понятию государства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-klassifikatsii-nauchnyh-podhodov-k-ponyatiyu-gosudarstva> (дата звернення: 28.09.2019).

34. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии. *Социология сегодня: проблемы и перспективы*. Москва : Прогресс, 1965. С. 25-67.

35. Печчеи А. Человеческие качества. Москва : Прогресс, 1985. 312 с.

36. Платон. Государство. Москва : Наука, 2005. 572 с.

37. Понятие «категория». URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6880> (дата звернення: 14.08.2019).

38. Понятие «социальная справедливость» как ключевой элемент системы политического управления. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sotsialnaya-spravedlivost-kak-klyuchevoy-element-sistemy-politicheskogo-upravleniya/viewer> (дата звернення: 14.08.2019).

39. Пресняков М. В. Конституционная концепция принципа справедливости : монография / под ред. Г. Н. Комковой. Москва : ДМК Пресс, 2009. 384 с.

40. Проблема современной Украины. URL: <http://blog.liga.net/user/prodnin/article/19980> (дата звернення: 29.09.2019).

41. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059 (дата звернення: 29.09.2019).

42. Прокофьев А. В. Феномен общественной морали: философский анализ : дисс. ... докт. философ. наук : 09.00.05. Москва : Мысль, 2006. 205 с.

43. Прохоренко Т. Г. Справедливість як чинник соціальної стабільності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. Випуск 22. С. 255-261.

44. Роулз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : Издательство Новосибирского университета, 1995. 536 с.

45. Сиджуик Г. Принципы политической экономии. *Мировая экономическая мысль : Сквозь призму веков*. Москва : Мысль, 2005. Т.2. С. 137-155.

46. Скандинавское чудо для Украины: чем отличается экономика стран Скандинавии? URL: <http://hvylya.net/analytics/economics/skandinavskoe-chudo-dlya-ukrainyi-chem-otlichaetsya-ekonomika-stran-skandinavii.html> (дата звернення: 29.09.2019).

47. Соколов В. В. Антология мировой философии. Москва : Мысль, 1973. 698 с.

48. Социальная справедливость – ключевой принцип белорусского государства. URL: https://www.gstu.by/sites/default/files/atoms/files/df/82/socialnaya_spravedlivost_-

_klyuchevoy_princip_belorusskogo_gosudarstva_0.pdf (дата звернення 27.09.2019).

49. Спенсер Г. Справедливость. Москва : Мысль, 1995. 462 с.

50. Стиглиц Дж. Ревущие девяностые. Москва : Современная экономика и право, 2005. 424 с.

51. Сэндел М. Либерализм и пределы справедливости. Современный либерализм. Москва : Дом интеллектуальной книги: Прогресс-Традиция, 1998. С. 209.

52. Таран В. О. Ідеологія перехідного суспільства (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні) : монографія. Запоріжжя : ЗЮІ МВС, 2000. 316 с.

53. Філософія: мислителі, ідеї, концепція. URL: <http://docplayer.net/amp/37647409-V-g-kremen-v-v-ilyin-filosofiya-misliteli-ideyi-koncersiyi.html> (дата звернення: 28.09.2019).

54. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. Москва : Мысль. 1992. 304 с.

55. Хайек Ф. А. Право, законодательство и свобода. Москва : ИРИСЭН, 2006. С. 199-200.

56. Хайек Ф. А. Шлях до кріпацтва. Скорочена версія для журналу «Читацький оглядач». Київ : ГО «Ціна держави», 2016. 66 с.

57. Хёффе О. Справедливость: Философское введение. Москва : Праксис, 2007. 192 с.

58. Черепанов В. Д. Социальная справедливость – категория политическая. *Вестник московского университета*. Москва : Издательство Московского университета. 1971. Серия 12. С. 34-40.

59. Douzinas C., Gearey A. Critical Jurisprudence: the Political Philosophy of Justice. Baltimore Maryland : Rowman & Littlefield, 2005. 370 p.

60. Ginsberg M. On Justice in Society. Baltimore Maryland : Penguin Books, 1971. P. 73-77.

61. Kohlberg L. Essays on moral development. New York : Harper & Row, 1984. 729 p.
62. Rawls J. Justice as fairness: Political not metaphysical. *Philosophy and Public Affairs*. New York : Wiley, 1985. P. 228-230.
63. Rawls John. *Political Liberalism*. New York : Philosophy Education Society Inc, 1996. P. 585-602.
64. Stigler G. J. *The Law and Economics of Public Policy: A Plea to the Scholars*. 1 *Journal of Legal Studies*. Santa Monica : RAND Corporation, 1972. P. 4-5.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Бобир Олександр Станіславович, студент 2 курсу, форми навчання денної, факультету соціології та управління, спеціальність філософія, адреса електронної пошти varatar.97@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Категорія соціальної справедливості в контексті державотворення України»

відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____

Підпис _____

ПІБ (студент)

Бобир О.С.

Дата _____

Підпис _____

ПІБ (науковий керівник) Глазунов В.В.